

TÜRK VE ALMAN KAYNAKLARINA GÖRE ERNST REUTER'İN ANKARA'DA MODERN ŞEHİRCİLİK ÇALIŞMALARI

Dr. Latif ÇELİK*

Öz

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan on yıl sonra gerçekleştirilen üniversite reformu ile yüksek öğrenime standart getirmeyi hedefleyen devlet, Avrupalı bilim adamlarını ülkeye davet etmiştir. Genç cumhuriyetin bu alanda en çok Alman bilim insanlarından faydalandığı görülmektedir.

Cumhuriyet yönetimi, özellikle Ankara'nın modern bir başkent olarak ortaya çıkmasına büyük önem vermiştir. Makalede, Alman şehircilik uzmanı Ernst Reuter'in Ankara'nın sosyal politikalarına yaptığı katkı ve geride bıraktığı izler, dönemin Alman ve Türk kaynaklarından incelenerek cumhuriyetin bilim politikaları mercek altına alınmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Ernst Reuter, Modern Ankara, Alman Bilim İnsanları, Alman Şehircilik Uzmanı.

Modern Urbanization Studies Of Ernst Reuter In Ankara According To Turkish And German Resources

Abstract

Ten years after the founding of the Republic of Turkey, European scientists have been invited to the country, held that aims to bring state standards in higher education and university reform. It seems that the young republic benefited the most from German scientists in this area.

The administration of republic has given great importance to the emergence of Ankara as a modern capital. In the article, the contributions made by German urbanism expert Ernst Reuter to the social policies of Ankara and the traces he left behind will be examined from the German and Turkish sources of the period and the republic's science policies will be examined.

Keywords: Ernst Reuter, Modern Ankara, German Scientists, German Urbanism Specialist.

* IKG - Kültür Tarih ve Entegrasyon Araştırmaları Enstitüsü Başkanı.

1. Giriş

Türkler ve Almanlar iki dost millettir. Sürekli tekrarlanan bu sözü doğrulayacak yığınla tarihi belge, hatıra, birlikte çalışma ve uluslararası proje olduğu halde dar alanda yapılan basit değerlendirmeleri görünce engin tarih ve devasa ilişkiler ile adeta dalga geçildiğini görmek oldukça üzücüdür. İki milletin tarihin bazı dönemlerinde o kadar benzer ve tamamlayıcı kaderleri varki, bazen aynı politika ve siyasi başarıyı gösterip uluslararası projelerin kırılma anlarında birlikte tavır koymuşlardır. Yenilginin ve kaybın acısını da birlikte yaşayan Almanları ve Türkleri, bazen de kader dostun yaralarının sarılması için iki tarafı zoraki işbirliklerine zorlamıştır.

Yukarıdaki tespitlerin içinde, özellikle iki milletin bilim alanında yaptığı işbirliğinin günümüzdeki modern Türkiye'nin şekillenmesinde bıraktığı izlerin gelecek nesillere doğru aktarılması hem Türkiye'nin zihin haritasını genişletecek, hem de Avrupalı müttefikleri arasındaki saygınlığının daha da artmasında önemli rol oynayacaktır.

Nasyonal Sosyalistlerin Almanya'da iktidara gelmesinden itibaren esen sert rüzgârların bir savaşın habercisi olduğu tartışılmaya başlansa da, bunun organizeli bir Yahudi düşmanlığına dönüşeceğini tahmin edenlerin sayısı pek o kadar değildir. Yahudi toplum üzerindeki baskının tarihin her döneminde Hıristiyan aleminde nükseden düşük ateşli bir hastalık deyip geçirenler oldukça fazladır.¹ Avrupa'da finans, medya ve üretim başta olmak üzere birçok alanda gücü elinde bulunduran bu topluluğun her savaşın kazananı olarak ortaya çıkmasını kıskanan birçok Avrupa ülkesinde Yahudi aleyhtarlığı Almanya'nın da desteği ile artmaya başlamıştır. Tarih boyunca var olan bu kıskançlığın bir aksiyon haline dönüşerek devlet siyaseti haline gelmesi ilk defa Almanya'da ortaya çıkmıştır.² Yahudi düşmanlığının ülke siyasetini ulusal bazda etkilediğini gören radikal sağdaki Avrupalı gruplar, Hitler yönetimine sempati duyarak kendi ülkelerinde süratle organize olmaya başlamışlardır. Avrupa'da artan faşizm ve ırkçılık politikalarının zamanla en çok Yahudi toplumunun geleceğini karartacağı Almanya'daki politik baskılar ile ortaya çıkmış durumdadır.³

Yahudi toplumunun sermayeyi elinde bulundurduğu öne çıkarılsa da, Almanya'da ciddi bir bilgi birikimi de yine bu topluluğa mensup insanların yönetimindedir.⁴ Yahudi asıllı entelektüel camia, zamanla artan siyasi baskılar

¹ Hitlerin ilk yıllardaki Yahudi karşıtlığı birçok Avrupa ülkesinde Almanya'nın iç işleri olarak görülerek fazla ciddiye alınmamıştır. Bu duyarsızlık ise Nazilerin oldukça hızlı bir şekilde Alman olmayan topluluklar arasında da taraftar bulmasında en önemli etkidir.

² Özellikle İskandinav ülkelerinde aşırı sağ grupların Yahudi aleyhtarlığında oldukça tehlikeli grupların ortaya çıkması ve İkinci Dünya Savaşı'nda bu gruplardan kurulan lejyonların Almanya için gönüllü birlikler oluşturarak cepheye koşmaları dikkati çeken bir örnektir. Bu konuda bkz. Latif Çelik, *İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya Saflarında Savaşan Türkistan Lejyonları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2015.

³ Üniversitelerde süratle örgütlenen Nasyonal Sosyalist Alman gençliği temsilcileri ortaya koydukları eylemler ile özellikle birçok akademisyenin "Yahudi" asıllı olmasını öne sürerek derslerini boykot etmişlerdir. Latif Çelik - Enver Tandogan Hirsch ile 21.06.2012 günü saat 14.00'de Würzburg Maritim Otel'de yaptığı "Babam Ernst Hirsch" adlı özel mülakat.

⁴ 1939 yılına kadar sadece Türkiye'ye sığınan Alman akademisyenlerin yüzlerce olduğu düşünül-

karşısında önce Benelüks ülkeleri ve Fransa'ya, ilerleyen dönemde ise diğer komşu ülkelere ve İsviçre üzerinden kendilerine sığınmayı sağlayacak yeni ülkeler aramaya başlamışlardır. Beyin göçü için birçok ülke bu akademisyenlere destek olmak istese de, Hitler'in gazabından çekindiklerinden bilim insanlarının bu büyük draması karşısında sessiz kalmayı yeğlemişlerdir.⁵

Birinci Dünya Savaşı'nın teslimiyet belgesini Almanya ile aynı tarihlerde imzalayan Türkiye ise, yeni bir değişimi hayata geçirmek istemektedir. İmparatorluktan ulus devlete geçişin ağır şartlarını toplumsal bünyeye uydurmak ise hiçte kolay değildir. Ülkedeki temel yasaları monarşiden halk iradesi olan cumhuriyete uyarlamaya çalışan Türk idareciler, değişimin gerçek anlamda halka mal olması için eğitimin hızlı bir şekilde millileşerek sağlam temellere oturtulması gerektiğini anlamışlardır. Cumhuriyet'in beşinci yılında Latin harflerini kabul eden Mustafa Kemal ve ekibinin açık hedefi batılı bilimsel yayınların hızlı bir şekilde takip edilmesini sağlamaktır.

Batı dünyası ile yakın geçmişte savaşmış olmasına rağmen bu kulübün değerlerine yakın olmayı hedefleyen cumhuriyet yönetimi yaptıkları radikal değişikliklerin gereğini yerine getirmek için ortaya çıkan yasa, bilgi ve tecrübe eksikliklerini de yine batı dünyasındaki entelektüel kesimin bilgilerinden yararlanmaya mecbur olduğunu fark etmiştir. Tanzimattan beri iki ileri bir geri denilebilecek bir kafa karışıklığı ile, iki dünya arasında bir imparatorluğun eriyeceği zaman dilimi kadar dayanabilen Türk Devleti büyük savaşın sonunda birçok alanda olduğu gibi bilim alanında da çok geride kaldığını açıkça fark etmiştir. Ümitsiz bir şekilde elde tutulmaya çalışılan geniş coğrafyaların isyancı şehirlerini son ana kadar vatan toprağı diyerek savunan Türkler, eldeki çok az eğitilmiş insanını da kaybedince sadece savaş değil, yetişmiş insan unsurunu da kaybettiklerini fark etmişlerdir.⁶

Almanya'da akademisyen ve entellektüellere dini, inancı, ırkı ve siyasi görüşü nedeni ile baskı yapıldığı bir anda, Türkiye'de aynı kesime yönelik ortaya çıkan acil ihtiyaç bir beyin göçünün Türkiye'ye doğru yönelmesindeki ilk nedendir. Batılı anlamda eğitimin temel kodlarını yerleştirmek için Darülfünun'da⁷ köklü değişime giden devlet, bunun acil bir sistem değişikliği, yöne-

lürse Alman üniversitelerindeki Yahudi asıllıların çok önemli rakamlara tekabül ettiği düşünülebilir. Bir şekilde kendini İngiltere, ilerleyen dönemde ise Amerika'ya atan çok sayıda Yahudi asıllı Alman akademisyenden yola çıkarak Almanya'daki Yahudi toplumunun bilim alanında oldukça etkin olduğu düşünülebilir. Bu konuda bkz. Latif Çelik, *Türkiye: Alman Akademisyenlerin Sığınma Limanı*, s. 48, *Türkiye'de Alman İzleri*, Logophon Verlag, Mainz 2009.

⁵ Ernst Hirsch önce Amsterdam Üniversitesi'nde göreve başlamak için bu ülkeye gelse de dönemin Almanya'nın baskıları karşısında daha başlayamadığı görevi bırakmış ve Türkiye'ye gelmiştir. Latif Çelik - Enver Tandoğan Hirsch özel mülakat, Würzburg, 21.06.2012.

⁶ Osmanlı İmparatorluğu bu savaşta topraklarının %70'ini ve nüfusunun %10'unu kaybetmiştir. İnsan kaybı rakamsal olarak üç milyon civarındadır. Bu kayıpların müttefik komutanların idare ettikleri cephelerde çok daha fazla olması ile kazanma şansının sıfır olduğu cephelerde insan kaynaklarının düşüncesizce yok edilmesi büyük rol oynamıştır. Bu konuda bkz. "Birinci Dünya Savaşı'nda Can Kayıpları", <http://www.mepanews.com/tarih/2673-birinci-duyena-savasi-umulmayan-can-kayiplari.html>, İnternet erişim: 10.07.2017, saat 19.00.

⁷ Cumhuriyet yönetiminin üniversiteye dönüştürmek için büyük gayret sarf ettiği Darülfünun kelimesinin karşılığı "Fenler Evi"dir. Daha önceki medreselerden ayrı olarak ciddi anlamda batı dünyası örnek alınsa da, sistem ve düşünce çatışmalarından dolayı bu kurumda görev yapan az

tim bilimlerinin rehabilite edilmesi ve bilimsel araştırmaların özgür olması⁸ yönünde önemli hamleler yapmıştır. Tarih birçok döneminde yolları kesişen Türkler ve Almanlar bu sefer bilgi paylaşımı için yine benzer kaderi paylaşacaklardır. Almanya'da varlığına bile tahammül edilemeyen Yahudi asıllı bilim insanlarının Türkiye'ye organizeli bir şekilde davet edilmesi oldukça kıt imkânlarla sahip genç Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim çabalarının daha iyi fark edilmesi açısından oldukça dikkat çekici gayretlerdir.⁹

2. Batılı Bilim İnsanlarının Türkiye'ye Davet Edilmesi

Türkiye Cumhuriyeti Avrupa ülkeleri ile askerî anlamda ciddi bir rekabet yaşayarak önemli kayıplardan sonra milli sınırlar içinde hayata geçiren kadrolar özellikle eğitimin modern, sorgulayan ve fikri bağlamda özgür ortamda gelişmesinin önünü açacak yükseköğretim kurumlarını hayata geçirmek istemişlerdir. Ancak üniversite için gayret gösteren ülke idarecileri cumhuriyet yönetiminin birçok alanda daha yeni reform, yasa ve yönetmeliğe ihtiyacı olduğunu göreceklerdir. Ticari alanda ortaya çıkan bir kargaşanın piyasayı etkilemesi, eğitimdeki aksaklıkların belediye yönetiminde ortaya çıkardığı olumsuzluklara kadar birçok eksiklik gün geçtikçe fark edilmekte, ama sahasında uzman idareci bulunmadığından üstüne gidilme cesareti de ortaya koyulamamaktadır.¹⁰

Eski toprakları ile karşılaştırılmayacak kadar küçülerek kabuğuna çekilen yeni Türk Devleti, özellikle eğitim alanında önemli hamleler yapmak istemektedir. Cumhuriyetin ilanından beş ay sonra çıkarılan milli eğitim kanunu ile ülke genelindeki eğitim ve öğretim bir bakanlığa verilerek fikri hür, vicdani hür nesiller yetiştirme hedefi ortaya konulmuştur. Ülke çapında hayata geçirilecek eğitim hamlelerinde lokomotif görevi yapacak olan üniversitelerin ilerici merkezler olarak batı hedefli kurumlar olarak önemli beklentileri vardır.

1925 yılında şeriat hukukunun kaldırılması, İsviçre Medeni Kanunu'nun uygulamaya koyulması, İtalyan Ceza Kanunu'nun anayasaya girmesi ve Almanya'nın ticaret kanunlarının Türkiye'ye de uygulamaya koyulması Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceğinin Avrupa'ya dönük olduğunu göstermektedir. 1928 yılında Latin harfleri kabul edilince Gazi Mustafa Kemal'in ülke gene-

sayıdaki batılı akademisyenlerden verim alınamamıştır. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Ekmeleddin İhsanoğlu, "Darülfünun", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt: VIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 521.

⁸ Osmanlı döneminde ülkenin en önemli eğitim kurumları olmasına rağmen çok az fakültesi olan yükseköğretim kurumunun hiçbir enstitüsünün olmaması açıkça fark edilen önemli bir bilimsel eksikliklerdir. Türkiye'de enstitü anlayışının ancak İstanbul Üniversitesi batılı anlamda eğitim vermeye başladığı 1934 yılından sonra açılması dikkat çekicidir. Cumhuriyet döneminde Darülfünun'dan dönüştürülen üniversitelerin ezberleyip tekrarlayan değil, araştırıp sorgulayan bir eğitim vermesi amaçlanmıştır.

⁹ Yahudi asıllı bilim insanları da bu dönemde kendi ülkelerinde çok ağır takibatlara uğramaktadırlar.

¹⁰ Cumhuriyetin ilk dönemi her ne kadar korumacı kanunlar ile dolu olsa da, İmparatorluk dönemi ile karşılaştırıldığında yine de nisbeten serbest piyasanın da etkisindedir. Özellikle belediye yönetimlerinin temel bir yasanın olmaması.

linde kampanya başlatmasının ardından aynı yıl Hicri takvimin kaldırılması Türkiye'nin batı kulübü içinde kendine yer aradığını ortaya koymuştur.¹¹

Ülkenin ihtiyacı olan yeni nesil idarecilerin yetiştirilmesi için Türkiye'nin kendi entellektüelini ortaya çıkarması gerektiğinin farkındadır. Kökleri ve ruhları bu topraklardan olan genç idarecilerin üniversitelerden yetişeceği de bilinen bir gerçektir. Bu alanda ülkedeki tek yüksek eğitim kurumu olan Darülfünun'da gerekli değişikliklerin yapılabilmesi amacıyla İsviçre'li Profesör Albert Malche İstanbul'a çağırılmıştır. 1932 yılının ilk baharında başlayan ve üç ay süren çalışmada fakülteler, kürsüler, idareciler ve öğrenciler ile birlikte tek tek yapılan anket, form ve inceleme raporlarının bakanlığa sunulmasının ardından çok sayıda akademisyenin görevine çağın gerçeklerinden oldukça uzak oldukları gerekçesi ile son verilmiştir.¹² Bu raporlar ışığında 31 Temmuz 1933 yılında Darülfünun yürürlüğe koyulan bir kanun ile kapatılmıştır.

Sorunlara dışarıdan bakan, alanında tecrübesi ve uzmanlığı bilinen önemli isimlerin ülkeye davet edilmesi ve Türkiye'ye uygun çalışmalar yapılması üst düzey idarecilerde kabul gördüğü yıllar çok sayıda Alman bilim insanının da ülkesini terk etmeye başladığı dönemdir.¹³

Dolayısı ile bu fırsatı değerlendirmek isteyen Türkiye Cumhuriyeti idarecileri Alman Profesör ve idarecilerden önemli isimleri Türkiye'ye davet etmeye başlarlar. Cumhuriyetin başkenti olan Ankara'da 1925 yılından itibaren yeni ve modern bilimsel çalışmalar bağlamında gelişen bir üniversite kurulması Mustafa Kemal ve arkadaşlarının sürekli tekrarladıkları bir hayaldir. Burada batı kökenli akademisyenlerin görev alacağını ve batılı ilimlerin süratle ülkeye transfer edilmesi için bu üniversitenin öncü rol oynayacağı da genç iktidarın temel politikasıdır. Utkan Kocatürk'e göre Türkiye Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk Ankara'nın bir ilim merkezi olmasına özel bir önem vermiştir: *"Türkiye Cumhuriyeti Almanya, İngiltere ve Amerika'da bilim alanında isim yapmış profesörleri Türkiye'nin yeni idari merkezi Ankara'ya davet etmek için hiçbir fedakarlıktan kaçınmamalıdır. Odak noktamız Ankara'dır."*¹⁴

1928 yılından itibaren Alman uzmanların Ankara'ya gelmesine sıcak bakan Türk hükümeti ilk olarak başkentte hukuk fakültesini faaliyete geçirmiştir. 1935 yılında Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, arkasından ise Devlet Konservatuvarı öğrenime başladı. Aynı yılın sonunda ise İstanbul'daki Siyasal Bilgiler Yüksekokulu Ankara'ya taşınarak burada öğrenime devam etmesi sağlandı.

¹¹ 1 Ocak 1926 tarihinde Hicri takvim kaldırılarak Miladi takvime geçildi. 1 Kasım 1928'de Latin harfleri kabul edildi.

¹² Darülfünun'da görevli akademisyen sayısı 240'tır. Görevlerine son verilen akademisyen ise 157'dir. Bunlardan 71'inin profesör ve ordünaryüs profesör olması durumu anlamak için önemli bilgilerdir.

¹³ Özellikle Almanya'da Yahudi asıllı çok sayıda bilim insanı, bürokrat, akademisyen ve entellektüel Nasyonal Sosyalistler tarafından kısıtlanılmış durumdadır. Ülkesini terk eden aydınların Almanya'nın baskısı nedeni ile yakın komşu ülkelerde çalışma şansı da yoktur.

¹⁴ Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Üniversite Alanında Yapılacak Reformlara Dair Açıklamaları*, Atatürk Araştırma Enstitüsü, Cilt: 1, No: 1, Ankara, Kasım 1984, s. 9; Silke Brügel, *Ernst Reuter'in Türkiye'deki Yaşamı ve Katkıları*, Friedrich Ebert Stiftung, Wirtschaft und Gesellschaft, İstanbul 2000, s. 15.

2.1. Alman Akademisyenlerin Türkiye'ye Davet Edilmesi

Yeni cumhuriyetin yönetici kesimi yurt dışından bilim insanlarının ülkeye davet edilmesinde hem fikir idi. Ancak Atatürk on yıl içinde bu kadroların yenilenmesine yönelik fikirlerini açıklarken hedefin sadece Alman değil batıdan mesleğinde önemli insanların Türkiye'ye davet edilmesi gerektiğini vurguluyordu. Aynı yıllarda Almanya'daki politik gelişmelerden etkilenen muhalif aydın gruplarından bilim insanları da Türkiye Cumhuriyeti'nde kendine yer aramaya başlamışlardır.¹⁵ Dolayısı ile iki olayın aynı tarihlere tekabül etmesi Türk Hükümeti'ne bu fırsatı kullanma imkânı sağlarken, siyasi takibata uğrayarak makamları dışında hayatları da risk altında olan dönemin önemli rejim muhalifi Alman entelektüel ve akademisyenleri de Türkiye'den sığınma hakkı elde etmişlerdir.¹⁶

Hitler yönetimince 7 Nisan 1933'de değiştirilen memuriyet yasası sonrası kısa sürede 1.200 öğretim üyesi işini kaybedince bunlardan 650'si Almanya dışına çıkmıştır. 1933 yılında İngiltere, Fransa, Belçika ve Hollanda'da işsiz kalan Yahudi asıllı bilim insanları için "Notgemeinschaft deutscher Wissenschaftler im Ausland"¹⁷ yardımlaşma kurumu hayata geçirilmiştir. Bu cemiyet Alman bilim insanlarından takibata uğrayanlara yaptığı yardım ile uzun müddet kendisinden bahsettirmiş cemiyetten yardım bekleyen kesim arasında "Notgemeinschaft"¹⁸ olarak anılmıştır. Notgemeinschaft ile Türkiye arasındaki ilk direkt girişim yeni kurulan İstanbul Üniversitesi'nin hayata geçmesi ile başlamıştır. Notgemeinschaft liderlerinden Prof. Malche ile kurulan temas sonrası 30 profesör 1933-34 öğretim yılı başında Türkiye'de göreve başlamışlardır. Daha sonra Prof. Schwartz ile yapılan görüşmelerde 30 Alman akademisyen için yapılan çerçeve anlaşmaya bakıldığında Türk hükümetinin maaş konusunda cömert, fakat profesörlerin görevi konusunda da oldukça bağlayıcı şartlar kabul ettirdiği görülecektir:

- Alman akademisyenler görevleri süresince başka bir işte çalışmayacaklar.
- Çevirmen yardımı ile yeni ders kitapları ve kaynak bilgiler hazırlayacaklardır.
- Halk eğitim ve aydınlanması için yapılacak toplantılara bizzat katılacaklardır.
- İstendiğinde ek ücret almadan bilirkişi raporları düzenleyeceklerdir.¹⁹

¹⁵ Yaşar Kemal'in İnce Memed başta olmak üzere birçok eserini Almanca ve İngilizce'ye kazandıran Cornelius Bischof'un babası 1926 yılında bir gezi maksadı ile geldiği İstanbul'daki yakınlarını devreye sokarak Almanya'dan ayrılma şansını yakalayanlardandır. *Latif Çelik - Cornelius Bischof Özel Mülakatı*, 29.10.2016, Hamburg-Harburg.

¹⁶ Brügel, *a.g.e.*, s. 16.

¹⁷ Rejim muhalifi Alman aydınlar için kurulan bir çeşit yardım koordinasyon cemiyetidir. Almanca kısaca "Notgemeinschaft" olarak bilinir. Ulusal komitelerin olmadığı Türkiye ve Güney Amerika ve bazı Asya ülkelerinde aktif olduğu 14 yıl içinde 2.000'den fazla Alman bilim insanı için çalışma imkânı sağlanması yönünde önemli faaliyetlerde bulunmuştur. 1947 yılı başında faaliyetlerine son vermiştir. Cemiyetin kurucu önderi Frankfurt Üniversitesi akademisyenlerinden Prof. Dr. Philip Schwartz'dır.

¹⁸ Türkçe karşılığı Yardım Birliği olsa da bundan sonraki bölümlerde cemiyetten "Notgemeinschaft" olarak bahsedilecektir.

¹⁹ Brüger, *a.g.e.*, s. 17.

Bu genel şartların dışında yine herkes için bazı ek ve bağlayıcı anlaşmalar da yapılmıştır. Dolayısı ile bir akademisyen ancak başarılı olduğu takdirde Türkiye'de çalışmaya devam edebileceği daha en baştan Türk Devleti tarafından Alman akademisyenlere kabul ettirilmiş olmaktadır.²⁰ Türk Devleti'nin genelde üç ile beş yıl arasında her Alman akademisyene ayrıca yaptığı ek sözleşmeler ile işi daha en başından çok sıkı tutmasına dönemin Alman asıllı iktisatçılarından Prof. Fritz Neumark ilginç bir değerlendirme ile özetlemektedir: "Sözleşme süresince Türk üniversitelerinin kendi kadrolarını yetiştirmesini sağlayarak gelecekte eğitimde dışa bağımlılığa son vermektir."²¹

Ancak bu sözleşmelerde Alman akademisyenler lehine ilginç maddeler de vardı. Örneğin, bir profesör doçentlik tezini henüz vermemiş yabancı asıllı yardımcı öğretim elemanları ve genç asistanları yanında getirerek kürsülerde görevlendirme yetkileri verilmiştir. Bu imkan her Alman profesör tarafından kullanılınca daha çok sayıda Alman kökenli bilim insanına Türkiye üniversitelerinde çalışma hakkı verilmiştir. Yine bu husus Notgemeinschaft üzerinden akademisyen getirme İstanbul'da uygulanırken Ankara'daki yüksek eğitim kurumlarında böyle bir uygulamaya gidilmemiştir. Ankara üniversitelerindeki genç akademisyenlerin tamamının Türk asıllı olması ise Cumhuriyetin eğitim politikasına daha milli bir yaklaşım içinde olduğu şeklinde yorumlamak mümkündür.²²

1933 yılından 1937 yılına kadar çok sayıda Alman akademisyenin İstanbul'da yeniden yapılanan üniversitede görevlendirmek için davet edildiği ve oldukça önemli hizmetlerde bulunarak başlangıç yılları çok riskli olan yükseköğretim kurumlarının hızla kalite kazanmasında önemli çalışmalarda buldukları bir gerçektir. Bir başka dikkat çeken hususta İstanbul'a gelen Alman akademisyenlerin tamamı İsviçre'de yerleşik "Notgemeinschaft" aracılığı ile gelirken, hemen akabinde Ankara'daki yükseköğrenim kurumları ve bürokraside görevlendirilen Almanların tamamının Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı ile davet edilmesidir. Aşağıdaki Tablo-1 ve 2'de görüldüğü gibi İstanbul gurubunun Ankara'ya göre hem daha çeşitli, hem de oldukça kalabalık olduğu fark edilmektedir:²³

²⁰ Dönemin Türkiye Cumhuriyeti Alman kökenli akademisyenlere öncelikle onların bilimsel çalışmalarından faydalanmak için kucak açmıştır. Bu insanlara Türkiye'de çalışma ve oturma izni verilirken hem süreli, hem de başarıya endeksli olmalarından bu açıkça fark edilmektedir. Bu konuda bkz. Reiner Möckelmann, *İkinci Vatan Türkiye - Ernst Reuter'in Ankara Yılları*, Çev. Ahmet Arpad, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016.

²¹ Neumarkt Fitz, *Zuflucht am Bosphorus - Deutsche Gelehrte, Politiker und Künstler in der Emigration 1933-1953*, s. 249, Frankfurt/Main 1980.

²² Türkiye Cumhuriyeti daha ilk baştan itibaren İstanbul'un tarihi, kültürel ve uluslararası özelliklerini kaybetmemesine özen göstermiştir. Buna karşılık Ankara'daki eğitim kurumlarının ise daha milli karakterli ve ülkenin gelecek yıllardaki ihtiyacı olan genç beyinlerin Anadolu'nun gerçeği ile iç içe yaşamasını istemesinden kaynaklanmış olabilir. İstanbul'a ait uluslararası Türk şehri imajı ile Ankara'nın Türkiye'nin başkenti imajı arasındaki belirgin farklılık günümüze kadar bütün özellikleri ile devam etmektedir.

²³ Her iki tablo da Horst Wiedman'ın 1973 yılında Frankfurt/am Main şehrinde yayınlanan "Die Deutschsprachige Akademische Emigration in die Türkei Nach 1933", adlı eserinin 131. ve 133. sayfalarından değiştirilmeden yapılan alıntıdır.

Tablo-1:
1933 Yılından İtibaren İstanbul'da Yükseköğretim Kurumlarında Görevlendirilen Mülteci Akademisyenlerin Sayıları

	Profesör / Doçent	Asistanlar	Yardımcı	Toplam
Tıp Fakültesi	19	20	7	46
Fen Fakültesi	17	4	-	21
Edebiyat Fakültesi	10	11	-	21
Hukuk / İktisat Fakültesi	10	-	-	10
Teknik Üniversite	3	-	-	3
Güzel Sanatlar Fakültesi	2	-	-	2
TOPLAM	61	35	7	103

Tablo-2:
1933 Yılından İtibaren Ankara'daki Görevlendirilen Mülteci Akademisyenlerin Sayıları

	Almanlar	Avusturyalılar	Toplam
Ankara Devlet Konservatuvarı	12	9	21
Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi	5	1	6
Doktorlar Numune Hastanesi	6	-	6
Hijyen Enstitüsü	1	1	2
Yüksek Ziraat Enstitüsü	1	1	2
Siyasal Bilgiler Yüksekokulu	1	1	2
TOPLAM	26	13	39

İstanbul ve Ankara'da filizlenen Türk üniversitelerinde yükseköğrenim hayatına katkı sağlayan Alman akademisyenlerin sayısı listedekilerden çok farklı olarak verilmektedir. Ancak üniversitelerin dışında Türk Devleti'nin resmî yoldan davet ettiği akademisyenler de vardır. Bu dönemde Türkiye'de görev yapan toplam yabancı akademisyen sayısı 220'dir. Bunların içerisinde Alman asıllı mülteci akademisyenlerin Türkiye'ye bilimsel katkıları genel sayı ile kıyaslandığında daha iyi anlaşılacaktır. Türk ve Alman kaynaklarındaki döneme ait Alman akademisyen sayısındaki tutarsızlıklar Türkiye'nin devlet kurumlarında görevlendirilen batılı akademisyenlerin bir çoğunun zaman zaman genel sayıya dâhil edilip edilmemesinden kaynaklanmaktadır. Türkiye'ye gelen Alman asıllı akademisyenlerin önemli bir bölümünün ülkeye göçmen olarak gelenlerden oluştuğu da bir başka gerçek olarak ortaya çıkmaktadır.

Alman akademisyenlerin içerisinde ilerleyen dönemde âdeta bizden biri olan ve savaşın sonunda bile ülkesine dönmeyenler vardır. 20 yıl Türkiye'de kalan ve daha ikinci yıldan son derslerini Türkçe vermeye başlayan Fritz Neumarkt seçkin bir örnektir. Hukuk alanındaki Ernst Hirsch ise Türk Ticaret Hukuku'nun ortaya çıkmasında büyük emek vermiştir. İTÜ Mimarlık Fakültesi'nde görevlendirilen Bruno Taut ve Güzel Sanatlar Akademisi'ndeki Rudolf Edwin Belling Türkiye'de uzun yıllar samimi çalışmalar yaparak zamanla âdeta Türkleşen Alman asıllı bilim insanları olarak öne çıkmıştır. Müzikçi Paul Hindemith, Tiyatrocu Carl Ebert ve Eduard Zuckmeyer de Ankara'da

unutulmayanlardır. Makalenin konusu “*Koca Türk*” lakaplı Ernst Reuter ise uzun yıllar Türkiye’de bizden biri olarak yaşayan Alman bilim insanları olarak belleklerde kalmıştır.²⁴ Teknik, gıda, eczacılık, makina, deri, cam, demiryolu ve sağlık başta olmak üzere, 2.000 civarında Alman uzman mülteci veya çalışma izni ile Türkiye’de görevlendirildiğini belirtmek bile ikili ilişkilerin ne denli geliştiğini gösteren önemli işaretlerdir.²⁵

2.2. Ankara’ya Davet Edilen Alman Akademisyenler

Önde gelen Yahudi asıllı Alman siyasetçilerin her birinin ayrı hayat hikâyeleri ve bin bir problemlerinin yaşandığı bir dönemde ülkedeki önde gelen entellektüel, toplum önderi, siyasetçi ve belediye başkanı Ernst Reuter de bu dönemden yeterince nasibini almıştı. Birinci Dünya Savaşı’nda Çar ordularına esir düşen, uzun yıllar Rusya’da kamplarda çalışan Reuter ülkesine döndüğünde radikal milliyetçiliğin ortaya çıktığı, zamanla ırkçılığa doğru esen sert rüzgârların hâkim olduğu bir Almanya bulmuştu. 1926 yılında Sosyal Demokrat Parti’ye giren Reuter, partinin Vorwärts²⁶ dergisinin uzun yıllar yerel yönetim-yerel politika alanında redaksiyon bölümünde görev yapmıştır. Aynı yılın sonunda Berlin Belediyesi Meclisi Ulaşım Politikası Komisyonu üeliğine atanınca, ömrünün sonuna kadar isminden bahsettirecek başarıların fikri ve uygulama temellerini atacaktır. Berlin’den sonsuza dek devam edecek ulaşım ağlarını kendi alt yapısı ve yönetmelikleri ile hayata geçiren Reuter, günümüzdeki modern Berlin’i ortaya çıkaran fikirlerin babası olarak belleklerde kalacak devasa projeleri cesaretli bir şekilde yönetip başarılı olarak ortaya koydu. Özellikle şehir dışında yeni kurulan işçi mahallelerinin başarılı bir şekilde Berlin ulaşım sistemine bağlanması ise dönemin Almanyası’nda günlerce konuşulmuştur.

Berlin’deki başarılı belediye yöneticiliğinin ardından 1931 yılında partisinin Magdeburg Belediye Başkanlığı’na seçildi. Ülkede ağırlaşan ekonomik duruma rağmen bu şehrin tramvay, elektrik, gaz ve diğer belediye giderlerinin en alt düzeyde seyretmesi bile Berlin’deki merkezi hükümeti memnun etmiyordu. Nasyonal Sosyalistler bir taraftan onun başarısını çekemezken diğer taraftan sağcı gazetelerin ortamı yalan ve iftiralar yazarak Reuter’in Yahudi asıllı olmasına kadar sürekli aleyhte yayınlar yaptılar. Defalarca yargılanması, toplama kamplarına gönderilmesi ve hakkında çıkan onca davaya rağmen Magdeburg halkının da arkasında durması ile ayakta kalmayı başarabilmiştir. Ancak giderek daha da güçlenen rejim, 11 Ağustos 1933 günü Ernst Reuter’i görevden alarak Thurgau’daki toplama kampına gönderdi. Kampta Reu-

²⁴ Alman bilim insanlarından sadece birkaçı burada yer almıştır. Türkiye’de görev yapanların bir kısmı birkaç yıl sonra Amerika’ya giderken bazıları da savaşın akabinde Almanya’ya dönmüşlerdir.

²⁵ Birinci Dünya Savaşı’nı birlikte haybeden her iki ülke de milli devletlerini kurarak kendi coğrafyalarında tekrar ayağa kalkacak politikalara yönelmişlerdir. Özellikle Hitler’in iktidara geldiği 1933 yılından sonra Türk-Alman ilişkileri özellikle ticari alanda daha da gelişmiş ve 1938 yılında Türkiye’nin Almanya’dan ithalatı %45 ve Almanya’ya olan ihracatı %39,7’ye yükselmiştir. Almanya’nın her iki göstergede de Türkiye’nin en önemli ticari partneri olduğu fark edilmektedir.

²⁶ Bu dergi bugün de, Sosyal Demokrat Parti’nin en belirleyici yayın organı konumundadır.

ter ile birlikte kalan bir arkadaşı daha sonra hatıralarında yazdıkları dönemin Almanya'sındaki siyasi baskıları net olarak ortaya koymaktadır: “Kampa yeni gelenler üzerindeki herşeyi çıkarırdı. İsimlerine göre çağrılırlar ve onlara çok kötü muamele edilirdi. Ernst Reuter’e çok daha fazlasını yaptılar. Kendisine “Kızıl Domuz” diye bağırıldığını ve ağır dayaktan sonra ağzından ve burnundan kan geldiğini hatırlıyorum.”²⁷

İşkencelerin en ağırından geçse de, fikirlerinden vazgeçmedi. 1934 yılında ikinci defa kampa gönderilince ağır sağlık sorunları baş gösterdi. Kamptan geçici olarak bırakılmasının ardından hâlâ belediye başkanı olmasına rağmen Ocak 1935’de Hollanda üzerinden İngiltere’ye kaçtı. Yakın arkadaşı Paul Hertz’e yazdığı mektupta fikirlerinin ne kadar arkasında olduğunu gösteren satırlar fark ediliyordu: “Metanetimizi hiçbir şekilde kaybetmeyeceğimizi açıkça göstermeyi geçmişimize ve geleceğimize karşı görev bildiğimden Almanya’da mümkün olduğu kadar uzun kaldım. Almanya’da kalmanın bedelini çok pahalı ödedim. Aslında tecrübelerimden orada kalmanın bedelinin de o kadar pahalı olmadığını düşünüyorum.”²⁸

Birkaç gün sonra Reuter’in evini tekrar arayan Nasyonal Sosyalist Polis Güçleri onun iki gün önce bu adresten ayrıldığını fark ettiler. Yakın bir gelecekte yolculuğu Ankara’ya uzanacak olan ünlü Alman Yerel Yönetim Uzmanı Ernst Reuter kıl payı rejimin elinden kurtulabilmişti. Hastalığı dolayısı ile bir daha kampa girmesi halinde sağ çıkamayacağı kesin olan ünlü politikacı Nazilerin elinden son anda kurtulabilmişti.²⁹ Reuter’in İngiltere’deki ikâmeti iki ay olmuştu ki, Ankara’daki dostu, Fritz Baade’de kendisini acele olarak Türkiye’ye davet ediyordu. Aldığı telgrafa hiç tereddüt etmeden evet diyen ünlü politikacı 4 Haziran 1935 günü Türkiye’ye gelerek göreve başladı.³⁰ İlk görevi Ulaştırma Bakanlığı’nda fiyat bilir kişisi uzmanlığı idi. Reuter’in bakanlıktaki görevi makale konusunun dışında kaldığı için sadece bakanlık dosyasındaki dört yıllık dosyalara bakmak yararlı olacaktır.³¹

²⁷ Rudolf Sichtung tarafından hazırlanan Ernst Reuter’in kampa alınışına dair rapor: Reuter, Schriften/Reden II., a.g.e., s. 437; Silke Brügel, *Ernst Reuter’in Türkiye’deki Yaşamı ve Katkıları*, Friedrich Ebert Stiftung, Wirtschaft und Gesellschaft, İstanbul 2000, s. 39-40.

²⁸ Ernst Reuter’in 09.02.1937 tarihinde Ankara’dan yazdığı mektup: Reuter, Schriften/Reden II. a.g.e., s. 485; Silke Brügel, *aynu eser*, s. 40.

²⁹ Latif Çelik - Edzarth Reuter Özel Mülakatı, 24.02.2017 günü, Stuttgart Schlosgarten Otel.

³⁰ Aynı mülakat.

³¹ Ernst Reuter’in Ulaştırma Bakanlığı’ndaki görevleri ile ilgili ana başlıklar:

1935 yılında:

- Dört büyük Limandaki Tarife Denetimleri (Almanca).
- Şehir içi Taşıma Hizmetleri Üzerine Rapor (Fransızca).

1936 yılında:

- Mal Taşımacılığının Tek Bir Merkezden Düzenlenmesi Amacıyla DDY, Deniz Yolları ve Liman İdareleri Arasında Yapılan Anlaşmalara Dair Rapor (Türkçe).

- İzmir, Mersin ve Trabzon Limanlarında Geçerli Olacak Yükleme ve Boşaltma Ücretlerinin Bir-biri İle Uyumlu Hale Getirilmesine İlişkin Rapor (Almanca).

1937 yılında:

- Taş Kömürünün Malatya’ya Kadar Taşıma Giderlerine Dair Rapor (Almanca).
- Demir Yolları İle Mal Taşımacılığına Dair Rapor (Türkçe).

1938 yılında:

Türk İstiklal Savaşı öncesi 18 bin civarında insanın yaşadığı ve dağınık bir Anadolu kasabası görünümündeki küçük Ankara, milli mücadelenin merkezi, yeni hükümetin başkenti, meclisi, hükümeti, bakanları ve bunlara bağlı birçok genel müdürlüğünde merkezi konumundadır. Merkezi sistem ile yönetilen Türkiye'nin kanun, yasa ve yönetmelikleri de burada yapılıyor, dolayısı ile Türkiye'de olmayan, bilinmeyen ama ileri batı ülkelerinde varlığı bilinen birçok uygulama Türkiye'ye uydurularak batılı uzmanlar yönetiminde hayata geçirilmeye çalışılmaktadır.³²

Cumhuriyeti kuran kadroların genelde asker kökenli olmaları bu alanda işbirliği, ittifak ve görüşmeleri sorunsuz olarak götürse de, sosyal sahalarda yeni devletin eksiklik ve gereksinimleri tek tek ortaya çıkmaktadır. Cumhuriyetin temel ilkelerinden olan “*Sosyal Devlet*” ilkesi yeni ihtiyaçları ortaya çıkarırken her şehirde var olan belediye idareleri işleyişi itibarı ile, Osmanlı döneminden aldıklarını uygulamaya devam ediyordu.³³ En basitinden Ankara'da olmasa bile, taşra kentlerinde belediye başkanı yeni biliniyordu. Seçim ile gelen idareciler olmasına rağmen belediyelerde birçok göreve merkezi idarenin de etki edebilmesi ülkede ciddi anlamda bir “*Kamu Yönetimi*” açığı olduğunu ortaya koyuyordu. Oysa ileri batı ülkelerinde bu dönem ile karşılaştırılmayacak kadar geniş olmasa da, belediye idarelerinin yetki ve sorumlulukları net çizgiler ile belirlenmiş olarak 19. yüzyıldan beri özellikle Alman idari sisteminde sorunsuz olarak işliyordu.³⁴

Türkiye'nin yeni istikametinin batılı demokrasiler olduğunu açıklayan Cumhuriyet idarecileri hem Almanya'da ciddi anlamda rejim sorunu yaşayan uzman, akademisyen ve entellektüellerden, hem de alanında uzman isimlerden giderek artan bir şekilde faydalanma yolunda idiler. Kurulu, amacı Devleti yönetecek idari kadroları yetiştirmek olan Siyasal Bilgiler Yüksekokulu³⁵ ülkedeki idari reformlara uygun olarak Ankara'ya taşındı. Özellikle şehir planlamaları, belediyelerin görev ve yetkilerinin yasaya bağlanması acil ihti-

- Deniz Yollarına Dair Tarifelerin Tamamlanması ve Cumhuriyetin Kuruluşundan Sonra Uygulanmaya Başlanan Tarife Politikası (Rapor Cumhuriyetin 15. Yıldönümü İçin Hazırlanmıştır.) 1939 yılında:

- Liman ve Deniz Yolları Tarifelerindeki Gelişmeler.

Bilgiler, Silke Brügel'in, *Ernst Reuter'in Türkiye'deki Yaşamı ve Katkıları* adlı eserinden değiştirilmeden yapılan alıntıdır.

³² Almanya'dan uzman gelmesi-getirilmesi Türkiye'nin idarecileri için diğer devletlerden çok daha kolaydır. Osmanlı dönemindeki yoğun ilişkiler her iki taraf içinde paha biçilmez bir tecrübe olarak ortadadır.

³³ Türkiye'nin ilk yıllarında Osmanlı döneminden kalma yasa, yönetmelik, bunların olmadığı zaman ise içtihatlar aynen cumhuriyete aktarılarak uygulamaya devam edilmiştir.

³⁴ Dönemin Almanya'sında yerel yönetim ve şehirleşme alanında oturmuş bir yapı, gelenek haline gelmiş şehir mimarisi ve buna karşılık giderek büyüyen şehirler vardı. Berlin, Frankfurt, Köln ve Münih'te metro 50. yılını kutluyordu.

³⁵ Türkiye'de, Osmanlı döneminden kalma adı ile mülkiye olarak bilinir. Tanzimatın hemen akabinde Osmanlı Devleti'nin “*Mekteb-i Mülkiye*” olarak kurduğu okul hukuk, iktisad, tarih dersleri ile öğrenime başlamıştır. II. Abdulhamid dönemi ile birlikte okula dini bilimlerin de konması ile kurulu, amacından kısmen uzaklaşmıştır. Jön Türklerin iktidarda etkili olduğu yıllarda Paris Sorbonne Üniversitesi'ni örnek alarak rehabilite edilen okul 1915 yılında öğrenime son vermiştir. 1918 yılında tekrar açılmasından iki yıl sonra Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır.

yaç olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca nüfusu giderek büyüyen Ankara bir yanda dar gelirli memur kenti çizgisinde ilerlerken yeni gelen insanların belediye hizmetlerini hiç tanımaması, belediyenin ise merkezdeki sorunlar dururken yeni gettolara yetişmesinin önündeki en büyük engel olarak ortaya çıkmıştır.³⁶

Önce İktisad ve sonra Ulaştırma Bakanlığı'nda tarife bilir kişisi olarak görev yapan Alman uzman Ernst Reuter'in kısa zamanda Türkçe öğrenmesi, Türkiye içinde sık seyahatler ile halkın düzeyine inerek diyalog kurması, Türk idarecilerinin dikkatini çekti. Ankara'ya taşındıktan sonra kendisinden çok şey beklenen Siyasal Bilgiler Yüksekokulu'nda ders vermesi istendi. Ankara'nın en prestijli yükseköğrenim kurumu olan ve halk arasında hâlâ mülkiye olarak anılan okul, gerçekten başarılı öğrencilere kapısını açan bir eğitim kurumu çizgisinde idi. Öğretim kadrosunda alanında uzman isimler bulunuyor ve Türkiye'nin başarılı entelektüelleri geleceğinin devlet idarecilerine tecrübelerini aktarmaya çalışıyordu. Giriş şartları ağır olan okulun çağdaşlık düzeyi de en üst derecededir. Buradan mezun olanların devletin elit ve yönetici kademesinde yer alacağını bilenler çocuklarını buraya yönlendirmektedirler.

Türkiye siyasetinin Siyasal Bilgiler Yüksekokulu'ndan beklentisi büyüktür. İleride ortaya çıkabilecek birçok sosyal ve idari sorunun buradan yetişecek kadroların çözebileceğini fark eden iktidar, ülkenin ihtiyacı olan konuları ders haline getirerek yeni kadrolara öğretilmesini âdeta kendisine bir hedef yapmış durumdadır.³⁷ Okulda bir şehircilik kürsüsü açılması iktidar çevrelerinde konuşulmaya başlanınca, öncelikle gözler Berlin'den getirilen uzman şehir planlamacı Martin Wagner'e³⁸ çevrilir. Şehirciliği teknik konular ve bürokratik emirler ile çözemeyeceğini anlayan Türk yönetimi, Siyasal Bilgiler Yüksekokulu'nda şehircilikte organizasyon ve sermaye konularında Türk öğrencilerinde büyük ilgi gösterdiği Wagner'den gelecek cevaba göre adım atmaya kararlıdır. Berlin Belediyesi'nde birlikte çalıştığı Ernst Reuter'i hiç tereddüt etmeden tavsiye eden Wagner, dersleri daha da genişleterek idare ve maliye konularındaki derslere giren öğrencilerin hepsinin şehircilik ve mahalli idareler dersine de girmesini sağlar. Şehirciliğin her şeyden önce bir sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel konu olduğunu Ernst Reuter Ankara'daki yakın dostları ile sürekli tartışmakta olduğu bir dönemde kendisine böyle bir teklifin gelmiş olmasından daha da motive olur.³⁹

³⁶ Türkiye'deki hızlı şehirleşme ve belediyelerin Türkiye'ye özgün sorunlar nedeniyle hâlâ arzu edilen düzlemde özertleşmemesi özellikle belediyelerde kamu hizmetlerinden herkesin eşit pay almasının önündeki en önemli engel konumundadır. Dolayısıyla Türkiye'nin sosyal sorunlarının temelinde batılı anlayışla bir belediyeçiliğin kâğıt üzerinde kalarak halka yansımamasından kaynaklanmaktadır.

³⁷ Başkenti Ankara'ya taşıyan Türkler devleti yönetecek kadroların yetişeceği ve Türkiye'de mülkiye olarak bilinen İstanbul Siyasal Bilgiler Yüksekokulu'nu da Ankara'ya taşımışlardır. Bu okulda özellikle cumhuriyet kadrolarının yetişeceği nesillerin eğitim görmesi istendiğinden eğitim kalitesi de oldukça yukarıda tutulmuştur.

³⁸ Ernst Reuter ile uzun yıllar Berlin Belediyesi'nde birlikte çalışmışlardır. Nasyonal Sosyalist yönetimin onun da işine son verince Almanya'yı terk ederek Notgemeinschaft yönlendirmesi ile Türkiye'ye gelmiştir.

³⁹ Ernst Reuter'e şehircilik konusunda teklif yapıldığında İkinci Dünya Savaşı artık bölgesellikten çıkmış ve Avrupa'nın tamamına yayılmış durumdadır. Savaş içinde tarafsız bir politika izleyerek

Ernst Reuter akademik kariyeri olmamasına karşılık kendisine kürsü kurulup teslim edilen tek Alman mülteci akademisyendir. Bu göreve gelmesinde Berlin Belediyesi'nde uzun yıllar birlikte görev yaptığı Martin Wagner ve önceki yıllarda Berlin'de kültür ateşesi olarak görev yapan Cevat Dursunoğlu'nun önemli katkıları olmuştur. Siyasal Bilgiler Yüksekokulu yönetiminden kendisine ders verme teklifi gelen Martin Wagner aslında bu teklifin Ernst Reuter'e yapılmasını Türk yetkililere açıkça belirtti. 1937 yılında Ernst Reuter'e bir mektup yazan Wagner görüşlerini açıkça belirtecektir: *"Bu okulda beni dinleyenler akademisyenler değil, öğrenciler dinlediği için konuşmalarımı ve ders notlarımı daha çok millî ekonomi ve belediyeçilikten seçtim. Bu konuşmaları senin yapman daha doğru olur. Hem Türkçe biliyor hem de doğuştan yerel politikacısın. Ankara'ya geldiğimde bu konuyu Müsteşar Cevat Bey ile konuşacağım."*⁴⁰

Martin Wagner sözünde durur ve ilk iş olarak Siyasal Bilgiler'in Müdürü Mehmet Erişirgil'e yazdığı mektupta açıkça teklifini yapar: *"Bay Reuter üç yıldır Türkiye'de ve benden daha iyi Türkçe konuşuyor. Edebiyat derslerini bile takip edecek kadar dilinize hâkim olan Reuter'in sizin istediğiniz modern şehircilik derslerini en başarılı şekilde, hatta benden bile daha iyi şekilde verebilecek bir uzman olduğuna inanıyorum."*⁴¹

2.3. Ernst Reuter'in "Yerel Yönetimlere Modernizasyon" Katkıları

İlk aylarda haftada iki saat olarak belirlenen Ernst Reuter'in dersleri ileri de üç saate çıkarılır ve kısa zamanda öğrencilerin en rağbet ettiği ders konumuna gelir. Türkçe'ye hâkimiyeti dolayısı ile zaman zaman öğrenciler ile şakalaşan ve dersi kaynatmak isteyenleri dengeli bir şekilde ders içine çeken Reuter, bir yandan da gelecek nesiller için oldukça önemli olan yayın serileri hazırlamaktadır.⁴² Önemli bir bölümünü yalnız, zaman zaman da Türk arkadaşlarından destek alan Reuter 1940 yılı yaz sömesterinde ilk eserini tamamlayarak üniversiteye teslim etmiştir. Birçok göçmen gibi Reuter de ders notlarını bir kitap haline getirerek dönem sonunda üniversiteye teslim etmiş-

ülke kalkınması ve şehirlerin modernizasyonunu gündeme yerleştiren Türk siyasetinin samimiye-tine hayranlığı daha da artar. Türkçe'ye olan hâkimiyeti ve Türklerin kendine böylesine önemli bir ders teklif etmesinde artık işsiz kalma korkusunun da kalmadığını dostlarına yazdığı mektuplar-dan anlıyoruz.

⁴⁰ Cevat Dursunoğlu, Osmanlı Devleti'nin son döneminde Almanya'ya öğrenim için gönderilen başarılı öğrencilerdendir. 1892 yılında Erzurum'da doğdu, 11 Ocak 1970'de Ankara'da öldü. Mülki Rüşdiye ve İdadi okudu. Maarif Nezareti'nin açtığı sınavı kazanarak Almanya'ya yüksek tahsile gönderildi. 1920 başında Erzurum Muallim Mektebi, Kasım 1920 tarihinde Kars Maarif Müdürü ve bir ay süre ile mutasarrıf vekili oldu. 1921-1924 yılları arasında Erzurum Lisesi Müdürlüğü yaptı. Cumhuriyetin ilk yıllarında Almanya-Avusturya-Macaristan'da talebe müfettişliği, Türki-ye'ye dönünce Yükseköğretim ve Güzel Sanatlar Umum Müdürlüğü yaptı. Cumhuriyetin Almanca konuşan az sayıdaki üst düzey bürokratlarından biri olarak uzun yıllar ülkeye hizmet etmiştir. Ulus Gazetesi başyazarlığı, Türk Dil Kurumu üyeliği ve Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü şeref üyeliği yapmış erken dönem cumhuriyetin başarılı bürokratlarındandır.

⁴¹ Möckelmann, *a.g.e.*, s. 112.

⁴² Yazarın notu...

İnsanlararası iletişimin en önemli kaynağı dili bilerek kültüre hâkim olmaktan geçtiği bir defa daha ortaya çıkmaktadır. Yüzlerce Alman asıllı entelektüel Türkiye'de uzun bir akademik hayat geçirmelerine rağmen neden hâlâ Ernst Reuter'den sitemle bahsedildiği şimdi çok daha iyi fark ediliyor.

tir. Ders notlarından ziyade bir bilimsel çalışma niteliği taşıyan Reuter'in çalışması günümüze kadar uzanan çizgide binlerce öğrencinin de ders kitabı olarak okutulmuştur.⁴³

Ernst Reuter elbette Almanya'daki belediyecilik ve yerel yönetim tecrübelerinden sürekli örnekler vererek anlattığı derslerini çok sevdiği Türkiye ve ciddi anlamda hâkim olduğu Türk kültürüne uygun olarak anlatması gençlerin büyük ilgisi ile karşılaşmıştır. 1941-42 öğretim yılında okutulmaya başlayan bir önceki yılın ders notları tam mânâsı ile bir ders kitabı olarak ortaya çıkınca Eğitim Bakanlığı'nın da takdiri ile karşılaşmıştır. Bir anda çalıştığı yükseköğrenim kurumunun popüleritesini de büyük oranda artıran Ernst Reuter bu çalışmasını beş bölüm altında toplamıştır:⁴⁴

- Yerel Yönetim Bilimi,
- Türkiye'deki Yerel Yönetimlerin Mali Durumu,
- Türkiye'deki Yerel Yönetimlerin Hukuki Durumu,
- Türkiye'deki Belediyelerde Toplumsal Kurumlar,
- Türkiye'deki Belediyelerin İnşaat Faaliyetleri ve Şehir Planlamaları.

Daha okulda göreve başlamadan önce yazmaya başladığı "*Komün Bilgisi - Şehirciliğe Giri*", adlı eserini de ikinci yıl tamamlayan Reuter, Türkçe olarak yayınladığı 350 sayfalık eserinde Türk şehirleşmesinin modernizm yolundaki en önemli kilometre taşı sayılabilecek eserini de Türk gençliğine hediye etmiştir. Eserin en başında yerel yönetim hukukunu anlatan Reuter ileri batı ülkeleri Amerika, İngiltere, Almanya ve Fransa'daki yerel yönetim sistemlerini karşılaştırmalı olarak anlatarak oldukça ayrıntılı gözlemler ortaya koymuştur. Yerel yönetimlerin mali yapısının güçlendirilmesi ise Reuter'in neden ve sonuçları ile ortaya koyduğu önemli bir çalışmadır.

Belediyelerin mali yapısının güçlendirilmesine çok açık vurgular yapan Reuter bu çalışması ile sürekli merkezi idareye elini açan belediyecilik anlayışının kökten gelişmesinin önemine dikkat çekerek bu alandaki çarpık bakış açısını değiştiremeye de, örnekleri ile ciddi bir yönetim bilimleri devriminin gerçekleştirilmesinin gereğine dikkat çekmiştir. Belediyecilik ve yerel yönetimler alanında dünya çapında bir isim olmaya doğru giden Ernst Reuter, Berlin Belediyesi'nde önemli birimlerdeki başarılı bir bürokrat, Magdeburg'u dar gelirliilerin yaşadığı en mutlu şehirlerden biri yapan bir başkan ve savaş sonu ülkesine döndüğünde Berlin'i tekrar ayağa kaldıran başkan olarak bir ömrü tamamlayan Reuter'i "*Modern Şehircilik*" çalışmaları konuya ilgi duyanlar için hâlâ bir manifesto niteliğindeki önemli çalışmalardır.⁴⁵

⁴³ Büyük oranda Ernst Reuter'in sürgün yılları öncesi Berlin ve Magdeburg belediyelerindeki başarılı çalışmalarının tekrarı olan "*Modern Şehircilik*" bağlamındaki yerel yönetim dersleri ilerleyen dönemlerde Türkiye'de sayıları giderek artan "*Siyasal Bilgiler Fakülteleri*"nde ayrı bir bölüm olarak branşlaşıp en çok rağbet edilen dal konumuna gelmiştir.

⁴⁴ Brügel, *a.g.e.*, s. 46.

⁴⁵ Siyasal Bilimler Bölümü'nde okuyan öğrencilerin Ernst Reuter'in çalışmalarından ciddi şekilde yararlanırken, onun çalışmalarını şehir planlamaları okulunda hiç göz ardı etmediklerini belirten binlerce şehircilik uzmanı Türkiye geneline dağılmış durumdadır. Ancak siyasetin son sözü söylediği Türkiye'nin yönetim sisteminde şehircilik ve yerel yönetim uzmanları ne kadar başarılı

Türkiye’de o yıllarda belki de çok az kişinin düşündüğü belediyelerin mutlaka kendilerince sağlanan bir geliri olması gerektiğini derslerinde örnekleri ile işleyen Reuter belediyelerin iktisadi işletmelere sahip olmasını elinde bu ve benzeri işletmelere sahip belediyelerin modernizasyona giderek bunları yenilemeleri ve belediyelerin mutlaka inşaat faaliyetlerine giderek kendi yapı kooperatiflerini kurmaları da Ernst Reuter’in derslerinde işlediği konulardır.

Ankara’da Siyasal Bilgiler Okulu’nda öğretim üyeliği ve aynı anda deniz taşımacılığı konusundaki raporları hazırlarken sık sık iki şehir arasında gidip gelen Reuter bu şehirde yaşayan diğer Alman akademisyen camia ile de ilişki halindedir. Onlara sorular sorarak fikirlerini alan, ders ve rapor hazırlıklarında bunları açıkça kullanarak ortaya çıkardığı emeği zenginleştiren Reuter, bu davranışları ile Türkiye’de yaşayan Alman akademisyenlerden de büyük saygı görmüştür. Yakın arkadaşı Prof. Fritz Neumark bu konuda önemli hatıralara sahiptir: *“İstanbul’a sık gelirdi. Kadıköy Mühürdar Caddesi’nde bizim eve 20 metre mesafede kiraladığı mobilyalı odada uzun uzun yazar ve beni alıp sık sık Marmara Denizi’ne bakıp sahil boyunca yürüyüş yaptıklarımız olurdu. Vereceği dersleri ve yapacağı konuşmaları önceden hazırlayıp üzerinde titizlikle çalıştığına çok defa tanık olmuşumdur.”*⁴⁶

2.3. Ernst Reuter’in Ankara’da “Şehircilik” Çalışmaları

Hızlı bir nüfus artışı yaşayan, hatta nüfusun artmasının teşvik edildiği Türkiye’de maalesef şehirleşme konusunda hiçbir strateji yoktur. Oysa nüfus artışının hızlı bir kentleşmeyi, bunun da tedbir alınmadığı takdirde çarpık yapılaşmayı getireceğini bilen az sayıda bürokrat nereden başlayıp hangi tedbiri alacakları konusunda kararsızdırlar. Bu ihtiyacın dillendirilmeye başladığı yıllarda Ankara’da şehircilik dersleri veren Reuter’in açıklama, makale ve dersleri hem Ankara Belediyesi İmar Müdürlüğü yetkilileri, hem de İmar Bakanlığı’nın üst düzey ekibi tarafından takip edilmektedir. Türkiye’nin hızlı bir şehirleşme yaşadığı ve kırsal alandan gelenlerin şehirlerin çevresinde oluşturduğu plansız yapılaşmaları⁴⁷ Ankara’dan 10 km. dışarı çıkınca görme şansına da sahip olan Reuter, şehir planlaması konusunda sık sık Ankara Belediyesi yetkilileri ile de görüşmüştür. Ana cadde ve meydan planlamalarına özel bir önem veren Reuter, buraların toplumun geneli tarafından ortak kullanıldığında kentlerdeki mutluluğun fark edilir şekilde artacağını belirtmiştir. Alan, meydan, cadde ve bulvarların düzenlenmesinde sadece ve sadece toplumsal yararın ön planda tutulması gerektiğini sıkça vurgulayan Reuter, bu konudaki fikirlerini ortaya koyduğu eserlerinde resimler ile tarif etmeyi de ihmal etmemiştir.⁴⁸

Siyasal Bilgiler’de ders vermeye başlamasından itibaren özellikle bilimsel yayın, makale ve çalışmalara da önem veren Ernst Reuter Türkiye’den ayrılırken arkasında 80’den fazla bilimsel makale, kitap, dergi, konferans notları

olabiliyor burası tartışmalı.

⁴⁶ Neumark Fritz, *Ernst Reuter’i Anma Sözleri*, 2 Haziran, Ankara 1986, s. 3.

⁴⁷ Türkiye’deki bilinen tabir ile “Gecekondu” tabirini kullanmak daha doğru olacaktır.

⁴⁸ Brügel, *a.g.e.*, s. 47.

bırakarak geriden gelen genç yerel yöneticilere çok önemli bir bilgi mirası bırakmıştır.⁴⁹ İstanbul Belediyesi için hazırladığı mali hizmetler konulu kapsamlı iki bilir kişi raporu da uzun yıllar bu alanda eğitim görenler ile Türkiye belediyelerinin birinci derece faydalandığı eserler olarak Türk belediyeciliğinin en önemli kılavuz eserleri olarak kullanılmaktadır. Belediye ve üniversitelerin hâlâ faydalanmaya devam ettiği bu temel çalışmalar sosyal anlamda Türkiye’de ilk saygı duyulacak “*Kentbilimi*” çalışmalarıdır.⁵⁰

Ankara’nın modern şehircilik anlamında gelişmesi yönündeki çalışmalarında yakın dostları Martin Wagner ve Gustav Öchsner’in⁵¹ de desteğini alan Ernst Reuter ünlü Alman mimar Bruno Taut’un Türkiye’ye gelmesinden de çok mutlu olmuştur. Reuter’in yönlendirmesi veya onun arkadaş çevresinin yönlendirmesi ile Türkiye’yi vatan seçen seçkin Alman mültecilerin sayısı da artmıştır. Reuter mülteci uzmanlardan kendi alanı konusunda edindiği bilgi ve tecrübeleri imzaladığı kontratın çok ötesine taşıyarak, öğrencilerine ve yerel yönetim yetkililerine aktarmaya çalışmıştır.⁵² Reuter özellikle İstanbul’da yaşayan Bruno Taut’un⁵³ şehir ve mimari konulu sohbetlerinden zevk almıştır. Modern binaların toplum yaşamını nasıl etkilediğini, devasa yapıların ileride vereceği sıkıcı durumlar konusunda dönemin ünlü mimarı Taut ile yaptığı görüşmelerden oldukça faydalandığı fark edilen Reuter, 1938 yılında yazdığı bir hatıra mektubunda bunu açıkça belirtmiştir: “*Almanya’nın ünlü mimarlarından Bruno Taut ile bugün ikinci defa buluştuk. Fikirlerinden o kadar çok faydalandım ki, bu mutluluğumu anlatamam.*”⁵⁴

Birçok Alman mülteci gibi Ernst Reuter de bazen muhatabı Türk yöneticiler veya muhatapları ile ayrı düştüğü, anlatamadığı veya kabul ettiremediği konular olmuştur. Bunların, Türklerin kendini istemediğinden veya yaptığı işi beğenmediklerinden değil, tam tersi anlayış farkından doğduğunu fark ederek bazen zamana bırakmış ama zamanı gelince de eserini ortaya koymuştur. Ankara’da dönemin en önemli yükseköğrenim kurumu Siyasal Bilgiler Yüksekokulu’nda kürsü sahibi olmasına rağmen uzun çalışmalar sonucu ortaya koyduğu “*Belediye Maliyesi*” adlı eseri ancak Sivas Valisi Necmeddin Ergin’in desteği ile yayınlatabilmiştir. Oysa bütün valiler ve belediye başkanları, hatta

⁴⁹ Möckelmann, *a.g.e.*, s. 113.

⁵⁰ Möckelmann, *a.g.e.*, s. 114-116.

⁵¹ 1924-1933 yılları arasında Hamburg Altona Belediyesi’nde Fen İşleri Müdürlüğü yapmıştır. 1933 yılında siyasi baskılar ile emekli edilerek görevden uzaklaştırılan Öchsner Amerika’ya gitmek üzere iken Türk Hükümeti’nden gelen teklif ile İstanbul Belediyesi’nde görevlendirmek için Türkiye’ye davet edilir. 1940 yılında açılan İstanbul Yüksek Mühendislik Mektebi, şehircilik kürsüsünde ders vermeye başlar.

⁵² Görevi dışında ailesi ile geçirmesi gereken zamanı bile ülkenin önemli insanları ile birlikte fikir tartışmaları ile geçiren Ernst Reuter, sorunların çözümü için uygulamalı fikirlere çok önem verdiğini sıkça tekrarlamıştır. Öğrencilerini sıkça okul dışına çıkararak toplumun sorunlarını yerinde görmelerine imkân veren Reuter, en iyi öğrenmenin bizzat yerinde görmek olduğunu belirtmiştir. *Latif Çelik - Edzarth Reuter Özel Mülakatı*, 24.02.2017 günü, Stuttgart Schlos-Garten Otel.

⁵³ Martin Wagner ve Bruno Taut 1925-1933 yılları arasında Berlin’in en büyük sitelerinden “*Hufeisensiedlung*”u birlikte planlayıp inşa etmişlerdir. At nalı şeklindeki yapı günümüzde UNESCO tarafından dünya kültür mirası olarak tescil edilmiştir.

⁵⁴ Möckelmann, *a.g.e.*, s. 115.

en önce İçişleri, İktisad ve Yerel Yönetim Bakanlıkları için çok önemli bir çalışmanın bir an önce yayınlanarak muhataplarının faydalanmasının öneminden bahsedilmektedir. Kamu Maliyesi konusunun ancak 70'li yılların ortalarından itibaren Türkiye'de ciddi anlamda konuşulmaya başladığı göz önüne alınırsa, Ernst Reuter'in 1940 yılındaki çalışmalarının önemi daha iyi anlaşılır.

Ernst Reuter modern şehircilik konusundan bahsederken elbette bunun en iyi şekilde uygulanacağı yerel yönetim kendisinin de yaşadığı Ankara'dır. Atatürk'ün hayatta olduğu dönem kadar olmasa da, Türk yönetimi başkentin modernize edilmesine karşı değildir, ama maddi şartlar da elverişli değildir. Oysa Reuter bir taraftan teoriyi anlatırken bunun pratiğe dökülmesi hem dersleri takip edenlerin iyi yetişmesi, hem de modern Ankara silüetinin çok daha erken ortaya çıkması sağlanabilirdi. Şehir büyüdükçe toplu taşımanın gündeme geleceğini Reuter, Magdeburg ve Berlin tecrübelerinden bilmektedir. Ancak Ankara'da bunu sadece öğrencilerine pratik ders olarak anlatabilmektedir. "*Şehirciliğe Giriş*" adlı eserini akabinde yayınladığı ikinci eseri ile şehir içi ulaşımın geleceğin yaşanabilir kentleri için ne kadar önemli olduğunu ortaya koydu. Birinci bölümünde ulaşım teknolojileri, ikinci bölümde tarifeleri ve istatistiki bilgileri ve son bölümde ise kuruluşların iktisadi yapısını ele alan Reuter'in bu eseri Türkçe olduğu halde uzun yıllar okul arşivinde sadece notlar halinde muhafaza edilmiştir.

Ernst Reuter'in en çok önem verdiği konulardan biri de yerel yönetimlerin mali durumudur. Kendi harçayacağı ve sadece yasalara karşı hesap vermenin dışında hiç kimseden emir almadan harçayabileceği bütçenin önemini belirten Reuter, en küçük birimler olan köylerde bile bunun gerekliliğine işaret etmiştir derslerinde. Yerel yönetimlerde mali denkliğin ilerleyen dönemlerdeki hizmetin kalitesi, topluma ulaşması ve sosyal devlet ilkelerine uygun olmasını isteyen Reuter'in asistanlarından Fehmi Yavuz "*Köy İdarelerinin Maliyesi*" adlı kitabı yazdığı anda önsözünü bizzat Reuter kaleme almıştır. Siyasal Bilgilerde öğrenim görevlisi olarak bulunduğu dönem içerisinde mesleği ile ilgili konularda hiçbir yabancı akademisyenin geriye bırakmadığı kadar eseri Türk bilim hayatına hediye eden Reuter, mesleki anlamda kaynak eser sayılabilecek çalışmalar bırakmıştır.

1942-1946 yılları arasında İçişleri Bakanlığı tarafından periyodik olarak düzenlenen kaymakamlık kurslarında da görev alan Ernst Reuter, mesleğe yeni başlayacak yerel yönetimlerin en sembol isimlerine çok önemli bilgileri Ankara'dan ayrılmadan vermiştir. Bir taraftan genç yerel yöneticileri eğiten ve onlara tecrübe aktaran Reuter, kurslara katılarak tecrübe artırmak isteyen kaymakamların anlattıklarından da ciddi anlamda Türkiye'yi ve çeşitli bölgelerdeki yerel yönetim sorunlarını dinleyerek öğrenme imkânı elde etmiştir. Bu konuda Fehmi Yavuz: "*Ernst Reuter Türkiye'nin yerel yönetim konusundaki sıkıntılarını bu kurslarda bizzat kaymakamlardan öğrenerek yerel yönetim politikasında karşılaşılan sorunları ayrıntılı olarak öğrenip Türkiye hakkında ciddi bir birikime sahip oldu.*"⁵⁵

⁵⁵ Brügel, a.g.e., s. 48.

2.4. Ernst Reuter'in "Şehircilik Enstitüsü" Çalışmaları

Ernst Reuter'in Siyasal Bilgiler Yüksekokulu'ndaki Yerel Yönetim ve Şehircilik konularını kapsayan kontratı⁵⁶ bu alanda Ankara'da bir "Şehircilik Enstitüsü" kurulmasını da kapsıyordu. 1938 yılında göreve başladığı aylarda konu ile ilgili hazırlıklara başlayan Reuter bu konuya çok zaman ayırmış, yaptığı çalışmaların en önemli ayağı ve bilimsel anlamda geriye bırakılabilecek en akademik kurum olarak gördüğü enstitü kendisinin de hayalidir. Savaş halindeki kendi ülkesinden kıl payı kurtularak geldiği Türkiye'de ülkenin kıt imkânlarına rağmen el üstünde tutulması, Reuter'i çalışmalarında daha bir samimi olarak işe dört elle sarılmasını getirmektedir. O yıllarda 12 yaşında olan oğlu Edzard Reuter: "Babam geç saatlere kadar çalışırdı. O yılların Ankara'sındaki kütüphanelere rağmen babam ders notları, enstitü çalışmalarını ve bilir kişi raporlarını hazırlanmasına ayırdığı zamanı bize ayırmazdı. Onun çalışkanlığını annem de iyi biliyordu ama, babam Türkiye'de hem çok çalışıyor, hem de zevkle çalışıyordu."⁵⁷

1938 yılı Eylül ayında bitirdiği enstitü kuruluş çalışmaları bu alanda dört ayrı görevi üstlenecekti:⁵⁸

1- Açılacak enstitüde şehircilik alanında ulusal ve uluslararası düzeyde yayınlanmış önemli eserlere sahip bir kitaplığın kurulması.

2- Bu araştırma merkezi halen görev başında olan yerel yönetim görevlileri için de eğitim merkezi vazifesini görmesi. Bu amaçla Reuter tatillerde özel kurslar ve geziler düzenlenmesini önermektedir.

3- Enstitünün, yerel yönetim politikası ile ilgili tüm soruları yanıtlayacak bir enformasyon merkezi niteliği taşıması ve gerektiği takdirde belediyelere bilir kişi raporu hazırlaması ve gerekli literatür ve yayınları temin etmesi.

4- Enstitünün, içinde tüm güncel sorunların tartışılarak, Türkiye'deki en yeni gelişmeler hakkında bilimsel etütlerin yer alacağı bir dergi yayınlaması.

Şehircilik enstitüsünün Türkiye'de modern şehirlerin kurulması için hayati öneme sahip olduğunu yazı, makale ve konferanslarında sık sık belirten Reuter, Siyasal Bilgiler yönetimine verdiği yazılı istek mektuplarında sürekli olarak enstitünün gerekliliğini, Türkiye'nin buna ihtiyacını ve gelecekte enstitü olmazsa karşılaşılabilecek sorunlar konusunda uyarılarını yapmıştır. İlerleyen dönemde "İşkân ve Şehircilik Enstitüsü" adını alan bu çalışma maalesef dönemin maddi şartlarından dolayı hayata geçirilememiştir. 1946 yılında Türkiye'den ayrılırken bile okul yönetimine, Eğitim Bakanlığı bürokratlarına ve Türk yetkililere bu enstitü ile ilgili fikirlerini anlatmıştır. Reuter'in Türkiye'den ayrılması sonrası 1950 yılından itibaren nisbeten iyileşen mali şartlar, değişen siyasi yapı ve artan ihtiyaçlar karşısında enstitü ile ilgili çalışmalar hızlı bir şekilde tekrar başlatılmıştır. Ernst Reuter'in yol haritasında hiç değişiklik

⁵⁶ Brügel, a.g.e., s. 84.

⁵⁷ Latif Çelik - Edzard Reuter Özel Mülakatı, 24.02.2017 günü, Stuttgart Schlosgarten Otel.

⁵⁸ Açılması düşünülen "Şehircilik Enstitüsü" ile ilgili olarak Ernst Reuter'in yazılı açıklaması Prof. Fehmi Yavuz arşivinde bulunmaktadır. Brügel, a.g.e., s. 49.

yapılmadan bu enstitü ancak kendisinin de ölüm yıldönümü olan 1953 yılında hayata geçirilebilmiştir.

1950 sonrası şehre yönelen kitle göçleri ile mücadeleyi ciddi anlamda şehirleşme politikasının eksenine koyan Türk yetkililer, Ernst Reuter'in çalışmalarından geniş bir şekilde yararlanmışlardır. Taşradan şehre göçü engellemeden kontrol altına almak isteyen her yerel yönetici veya bu konuya kafa yoran siyasetçiye Reuter'in "Yerel Yönetim ve Modern Şehirleşme" çalışmaları kendilerine yol gösterici olacaktır. Temeli yıllar önce atılsa da önemi giderek anlaşılan enstitü, şehirleşme kültürüne oldukça geç başlayan Türk akademik camiasına şehir planlaması, yönetimi, yerel yönetim finansmanı ve yerleşim politikası gibi oldukça kritik alanlarda öncü rol oynamıştır. Böyle bir enstitünün açılmasını çok istemesine rağmen dönemin şartları içerisinde ödenek yokluğundan açılmayan enstitüyü Ernst Reuter göremese de, onun öğrencilerinin açmış olması bilimsel saygı ve ahlâki değer açısından önemli bir davranıştır. Hızlı nüfus artışı ve kapasitesinin çok üzerinde büyüyen Türkiye metropollerini için önemli bir "Şehirleşme Feneri"⁵⁹ denebilecek bu enstitünün isminin 1989 yılında "Ernst Reuter İskân ve Şehircilik Araştırma ve Uygulama Merkezi"⁶⁰ olarak değiştirilmesi ise mesleki bilgi fikirlerinin hem öğrencilerinde, hem de Türk halkının gönlünde Ernst Reuter'in yaşamaya devam ettiğinin açık ifadesidir.

Sonuç

Esaret yıllarında kısa zamanda Rusların dilini ileri düzeyde öğrenince Rus Devleti'nde kendisine bürokratik görevler verilen Ernst Reuter'in sığınmak zorunda kaldığı Türkiye'de yine aynı yolu izleyerek öncelikle Türkçe'yi öğrenip ikinci yıl derslerini Türkçe yapması⁶¹ kendine has bir başarı özelliği olsa gerekir. Türkçe konuşarak dostlarını çoğalttığını, ama aynı zamanda Türklerin problemlerini de yakından izleme şansı bulduğunu hatıralarında belirten Reuter bu yönü ile ülkesini terk eden / etmek zorunda kalan her yabancı entellektüel için de ilginç bir başarı örneğidir.

Ernst Reuter Türkiye'ye sığındığı yıllarda ülke önemli bir değişim süreci yaşamaktadır. Bu değişim ülkede bulunan mülteci Alman aydınlar için dikkat çekicidir. Toplumsal alan, kamu ve siyasetteki değişiklikleri dikkatle izleyen Reuter ve arkadaşları bunları hem kendi aralarında, hem de geriye bıraktıkları

⁵⁹ Deniz Feneri'nin önemi ifa edilerek Ernst Reuter'in şehirleşme konusundaki uzmanlığına dikkat çekilmek istenmiştir.

⁶⁰ "Ernst Reuter İskân ve Şehircilik Araştırma ve Uygulama Merkezi" ilk kez "İskân ve Şehircilik Enstitüsü" adıyla 1953 yılında Siyasal Bilgiler Okulu'nun bünyesinde kurulmuştur. Enstitü 1980 sonrasında, "Ernst Reuter İskân ve Şehircilik Araştırma ve Uygulama Merkezi" adını almıştır. Merkezin müdürlüğünü sırasıyla Prof. Dr. Hamit Sadi Selen, Prof. Dr. Fehmi Yavuz, Prof. Dr. Ruşen Keleş, Prof. Dr. Cevat Geray, Prof. Dr. Can Hamamcı, Prof. Dr. Ayşegül Mengi, Prof. Dr. Nesrin Algan yapmıştır. Günümüzde merkez müdürlüğü görevini Prof. Dr. Aykut Çoban yerine getirmektedir. http://politics.ankara.edu.tr/index.php?bil=bil_icerik&icerik_id=460&ens_birim=4359; İnternet erişim: 17.06.2017, Saat: 22.00.

⁶¹ Ernst Reuter Alman mülteciler arasında Türkçe'yi en hızlı öğrenen, hatta şakalarını bile Türkçe yapabilen bir akademisyen olarak bilinir. Bir yabancının yaşadığı ülkeye uyumunun öncelikle dili öğrenerek sağlanacağı konusunda dil bilimciler hem fikirdirler.

rı anılarında heyecanla belirtmişlerdir. Türkiye'nin modernizasyon sürecinin önemli bölümüne şahitlik eden Ernst Reuter politika kökenli bir akademisyen olarak toplum, yerel yönetim ve şehirleşme üçgenini Türkiye'nin toplumsal gerçekleri üzerine oturtmaya gayret göstererek çalışmalarında bunlardan faydalanmıştır. Türkiye'nin yeni trendine, kendisinin de mesleği olan yerel yönetim ve şehirleşme alanlarında destek istemesi ise onun işini daha da kolaylaştırmıştır.

Berlin Belediyesi'nde üst düzey bürokrat, bu görevinde başladığı projeleri başarı ile bitirmesi ve arkasından belediye başkanlığı yaptığı Magdeburg'u dönemin "Mutlu İnsanlar Şehri"⁶² olarak öne çıkaran Ernst Reuter'in bütün başarısına rağmen Almanya'yı terk etmeye zorlandığı bir anda Türkiye'nin kendisine kucak açması Türklere olan saygısını daha da artırmıştır. Reuter'in bu tecrübe ve bilgisinin bir ülkenin en yüksek elit tabakası arasında ilgi ve kabul görmesi, Türkiye'de yaptığı çalışmaların kalıcı ve kullanılabilir olmasını sağlamıştır.

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde özellikle şehirleşmenin teşvik edildiği ve gelecekte milyonları barındırması kuvvetle muhtemel olan metropollerin sosyal, modern ve yaşanabilir yönde gelişmesinin fikri alt yapısına destek veren Reuter Türkiye'nin devam eden kirliliğin dışında kalma isteğini de açıkça görmüştür. Türklerin kıt imkânlar dahilinde de olsa ülkelerini inşa etme yolundaki çabalarından etkilenen Reuter, Almanya-Türkiye karşılaştırmalarını yaptığında, kendi ülkesinin asırlık güzelim şehirleri yerle bir edilirken, Türklerin bozkır kasabasına "Başkentim" diye sahip çıkması meslek ve kariyerini Türkiye'ye tahsis etmesinde önemli rol oynamıştır.

Şehirleşme alanında yaptığı eleştirilerin dikkate alınması, bu konudaki fikirlerinin ülkenin en önemli şahsiyetleri tarafından desteklenmesi Reuter'in yerel yönetim ve şehirleşme derslerine daha bir yürekten önem vererek öğrencilerini tam donanımlı yetiştirmesinde öne çıkan unsurlardır. Ülkesindeki olup bitenlere kulağını hiç kapatmamasına rağmen her dersini bilgi-samimiyet sınırlarını zorlayarak veren Reuter, öğrencileri ile tek tek ilgilenip onların çok iyi yetişmelerinde önemli rol oynamıştır. Reuter'in 40'lı yıllarda verdiği emeklerin, alanında isim yapmış her Türk yerel yönetim akademisyenlerin onun öğrencisi veya öğrencisinin öğrencisi olmasından anlıyoruz.

Günümüz Türkiye metropollerinin şekillenmesinin ilk fikri yapılanmasında Ernst Reuter'in büyük emekleri vardır. Zamanla değişik şehirlerde açılan benzeri yükseköğrenim kurumlarının tamamında okutulan müfredat, ders notları ve örnek çalışmalarında Reuter ismi ile sıkça karşılaşılan üniversite gençliği, yerel yönetimin daha kolay, yönetilebilir ve sosyal amaçlı projeler ile donatılabilmesi yönündeki fikirlerin Ernst Reuter'den günümüze uzanan bir çizgi olduğunun farkındadırlar. Şehirlerdeki modern ortak yaşam alanlarının mümkün olduğunca sosyal projeler ile desteklenmesi fikrinin de Türkiye'de

⁶² Magdeburg Ernst Reuter'in belediye başkanı olduğu dönemde şehirde yaşayanların elektrik, su, doğalgaz ve diğer hizmetleri en ucuz maliyet ile almaları bile onu Berlin'deki Nasyonal Sosyalist hükümetin gazabından kurtaramadı.

Ernst Reuter ile filizlendiği Türkiye'de geniş kabul görmüştür. Bu alanda mesafe kaydeden şehirlerimizden öne çıkan olumlu örnekler Ernst Reuter'in günümüze ulaşan şehirleşme fikirlerinin tatlı rüzgârlarıdır.

Bilgi, destek ve öz eleştiri sevgi ve samimiyet ortamında hedefe ulaşır. Ernst Reuter Türkiye'ye "İkinci Vatanım" derken, Türkiye O'na "Koca Türk" ismini takmıştı. Onun için ismi, eserleri ve fikirleri hâlâ anılmaya, var olmaya ve yaşamaya devam ediyor.

Ekler

Ernst Reuter Türkiye'de kaldığı 12 yılda içerisinde şehircilik ve yerel yönetimler konularında Türkçe ve Almanca olmak üzere çok sayıda kitap ve makale yazmıştır. Tesbit edilebilen 82 çalışma liste halinde verilmiştir:⁶³

- 1- "Komünlerin Kalkınması Usulleri ve Şehircilik", *Belediyeler Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 46, 1938, 17-23.
- 2- "Komünlerin Kalkınması Usulleri", *Siyasi İlimler Mecmuası*, Cilt: 8, Sayı: 96, 1939, 1-11.
- 3- "Mahalli İdarelerle Devlet Arasındaki Münasebetler I", *Siyasi İlimler Mecmuası*, Cilt: 10, Sayı: 116, 1940, 387-392.
- 4- "Mahalli İdarelerle Devlet Arasındaki Münasebetler II", *Siyasi İlimler Mecmuası*, Cilt: 10, Sayı: 117, 1940, 446-452.
- 5- "İçme Suların Satışlarında Esaslar", *Belediyeler Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 63, 1940, 16-19.
- 6- "Şehir Planında İktisadi Kaideler", *Belediyeler Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 64, 1940, 19-27.
- 7- "Türkiye'de Şehircilik Hakkında Bir Kitap", *Belediyeler Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 64, 1940, 28.
- 8- *Komün Bilgisi, Şehirciliğe Giriş*, Siyasal Bilgiler Okulu Yayınları, Ankara, 1940.
- 9- "Türkiye'de Şehirleşme Temayülleri", *Siyasi İlimler Mecmuası*, Cilt: 11, Sayı: 126, 1941, 243-249.
- 10- "Memur Yetiştirme Meselesine Dair", *Siyasi İlimler Mecmuası*, Cilt: 11, Sayı: 129, 1941, 370-379.
- 11- "Endüstri Amelesinin Meskenlere Yerleştirilmesi", *Belediyeler Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 65, 1941, 8-12.
- 12- "Köylerimizde Ne Gibi Şehircilik İşleri Yapılabilir", *Belediyeler Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 66, 1941, 9-13.
- 13- "Belediyeler İstatistiği I", *Belediyeler Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 68, 1941, 40-44 and 57.
- 14- "Belediyeler Bankası Faaliyeti", *Belediyeler Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 69, 1941, 7-10.
- 15- "Belediyeler İstatistiği II", *Belediyeler Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 69, 1941, 31-35.
- 16- "Vilayet Hususi İdareler İstatistiği", *Belediyeler Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 70, 1941, 10-14.

⁶³ Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, "Ernst Reuter İskân ve Şehircilik Araştırma ve Uygulama Merkezi" arşivinden değişiklik yapmadan kullanılan alıntıdır.

- 17- "Türk Dilinde Bibliyografya", *Belediyeler Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 72, 1941, 14-29.
- 18- "Mahalli İdarelerin Mali Kaynakları ve Devletle Mali Münasebetleri", *Belediyeler Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 73, 1941, 4-26 and 34.
- 19- "Yabancı Şehir Haberleri", *Belediyeler Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 73, 1941, 40-43.
- 20- "Sokak Levhaları", *Belediyeler Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 74, 1941, 11-14.
- 21- "Yabancı Şehir Haberleri", *Belediyeler Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 74, 1941, 34-37.
- 22- "Şehirlerimizden Köylerimize Akın", *Belediyeler Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 75, 1941, 14-18.
- 23- "Yabancı Şehir Haberleri", *Belediyeler Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 75, 1941, 58-62.
- 24- "Belediye İşletmelerinin Ehemmiyeti ve Problemleri I", *Belediyeler Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 76, 1941, 22-32.
- 25- "Yabancı Şehir Haberleri", *Belediyeler Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 76, 1941, 59-62.
- 26- "Teknik, Güzel Sanatlar ve Şehirlerin İdaresi", *Arkitekt*, Cilt: 12, Sayı: 11-12, 1941, 265-268.
- 27- "Belediye İktisadiyatının Ehemmiyeti ve Meseleleri", *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 2, Sayı: 3-4, 1941, 381-411.
- 28- "Bedeutung und Probleme der Kommunalwirtschaft", *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 2, Sayı: 3-4, 1941, 290-321.
- 29- "Mahalli İdareler İstatistiklerinin Ehemmiyeti ve Bunların Tanziminde Gözetilen Esaslar", *Konjonktür*, Yıl: 2, Sayı: 9-12, 1941, 22-31.
- 30- "Mahalli İdarelerin Mali Kaynakları ve Devletle Mali Münasebetleri (Cihanda ve Türkiyede)", *Konjonktür*, Yıl: 2, Sayı: 4-6, 1941, 61-77.
- 31- "Kaldırım ve Lağım Nisif Hissesi ve Şerefîye I", *Belediyeler Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 77, 1942, 2-5 and 18.
- 32- "Belediye İşletmelerinin Ehemmiyeti ve Problemleri II", *Belediyeler Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 77, 1942, 9-18.
- 33- "Yabancı Şehir Haberleri", *Belediyeler Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 77, 1942, 48-51 and 57.
- 34- "Yabancı Şehir Haberleri", *Belediyeler Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 78, 1942, 50-53.
- 35- "Kaldırım ve Lağım Nisif Hissesi ve Şerefîye II", *Belediyeler Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 79-81, 1942, 19-21 and 30.
- 36- "Yabancı Şehir Haberleri", *Belediyeler Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 79-81, 1942, 75-78.
- 37- "Belediyeler Dergisi Alfabetik Fihrist", *Belediyeler Dergisi*, Cilt: 8, 1942, 1-22.
- 38- "Beledi Vakıfların Modern Şehir İdaresindeki Ehemmiyetleri", *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 3, Sayı: 3-4, 1942, 329-343.
- 39- "Staedishe Stiftung", *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 3, Sayı: 3-4, 1942, 293-309.
- 40- *Yakın Münakale, Tatbiki Mahalli İdare*, Cilt: 1, Siyasal Bilgiler Okulu Yayınları, Ankara 1942.
- 41- "Bedeutung und Struktur der Kommunalwirtschaft", *Kaymakamlık Kursu Ders Notları 1*, Siyasal Bilgiler Okulu, Ankara 1942.
- 42- "Sozialpolitik und Wohlfahrtspflege", *Kaymakamlık Kursu Ders Notları 2*, Siyasal Bilgiler Okulu, Ankara 1942.

- 43- “Das Kommunale Nahverkehrswesen”, *Kaymakamlık Kursu Ders Notları* 3, Siyasal Bilgiler Okulu, Ankara 1942.
- 44- “Mahalli İşletmelerin Ehemmiyeti ve Problemleri”, *Kaymakamlık Kursu Ders Notları* 4, Siyasal Bilgiler Okulu, Ankara 1942.
- 45- “Belediye Maliyesinin Umumi Meseleleri”, *Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, 1943, 108-141.
- 46- “Şehirlerimizin Gelişme Problemleri”, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 5, Ankara 1943, 149-166.
- 47- “Belediyelerin Mali Durumlarının Denkleştirilmesi ve Islahi İmkanları”, *İdare Dergisi*, Sayı: 173, 1943, 48-71.
- 48- “Kasabalarımız”, *Arkitekt*, Sayı: 5-6, 1943, 121-126.
- 49- “Belediyelerin Yapı İşletmeleri”, *Arkitekt*, Sayı: 1-2, 1943, 27-32.
- 50- “Belediye Meclisi Azalarının Hak ve Salahiyetleri”, *Arkitekt*, Sayı: 3-4, 1943, 86-90.
- 51- “Belediye Reisliği”, *Architekt*, Sayı 7-8, 1943, 174-178.
- 52- “Belediye Yapı İşlerine Lüzumlu Paranın Temini”, *Arkitekt*, Sayı: 9-10, 1943, 216-220.
- 53- “Mesken Meselesinin Halli Çareleri”, *Arkitekt*, Sayı: 11-12, 1943, 263-271.
- 54- “Belediyeler Bankası”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 4, Sayı: 1, 1943, 1-27.
- 55- “Die Türkische Staedtebank”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 4, Sayı: 1, 1943, 1-27.
- 56- “Türk Ekonomisinde Belediyelerimizin Önemi”, *Türk Ekonomisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, 1943, 62-65.
- 57- “Harbin Belediyelerimiz Maliyesine Tesiri”, *Türk Ekonomisi*, Cilt: 1, Sayı: 4, 1943, 124-126 and 139.
- 58- “Die Selbstverwaltung in der Türkei”, *La Turquie Kemaliste*, Sayı: 47, 1943, 7-18.
- 59- “Belediye Masrafları”, *Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, 1944, 319-341.
- 60- “Belediyeler İstatistigi 1929-1938”, *Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, 1944, 393-398.
- 61- “Belediyelerin İktisadi İcraatı”, *Türk Ekonomisi*, Cilt: 1, Sayı: 7, 1944, 225-228.
- 62- “Belediye Gelirlerimizin Artırılması”, *Türk Ekonomisi*, Cilt: 1, Sayı: 9, 1944, 290-292.
- 63- “Beledi İşletmelerin Tabi Olacağı Mülhak Bütçe Sistemi ve Bu Sistemin İstinat Edeceği Esaslar”, *İdare Dergisi*, Yıl: 15, Sayı: 170, 1944, s. 76-90.
- 64- “Beledi İşletmelerde Tarife ve Kazanç Temini Esasları”, *İdare Dergisi*, Yıl: 15, Sayı: 171, 1944, s. 63-91.
- 65- “İstanbul Belediyesinin Mali Durumu: 1937-1942”, *Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 3, 1945, 489-534.
- 66- “Küçük Belediyeler Meselesi I”, *Arkitekt*, Sayı: 3-4, 1945, 233-236.
- 67- “Küçük Belediyeler Meselesi II”, *Arkitekt*, Sayı: 5-6, 1945, 75-78 and 90.

- 68- “Gayri Menkullerin Üzerine Kredi Meselesi”, *Arkitekt*, Sayı: 7-8, 1945, 179-182.
- 69- “Beledi İşletmelerde Devlet Müdahalesi”, *İdare Dergisi*, Yıl: 16, Sayı: 174, 1945, s. 58-82.
- 70- *Belediye Maliyesi*, İçişleri Bakanlığı Yayını, Ankara 1945.
- 71- Ernst Reuter, “Belediyelerimizin Gelirleri”, *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 5, Sayı: 1-4, 1945, 49-81.
- 72- Ernst Reuter, “Die Einnahmen der Turkischen Stadtverwaltungen”, *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 5, Sayı: 1-4, 1945, 46-74.
- 73- Ernst Reuter, “Belediyelerimizin Gelirleri”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, 1945, 40.
- 74- “Şehirlerimizin Nüfus Gelişmesi: Dört Genel Sayımın Sonuçları”, *Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 4, 1946, 775-790.
- 75- *Mesken Meselelerinin Hal Çareleri*, Türk Ekonomi Derneği, Konferanslar Serisi 23, İstanbul 1946.
- 76- *İller Bankası Raporu*, Ankara 1946.
- 77- “Elektrikleşme Derdi”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 8, Mayıs 1946, s. 281-283, 307.
- 78- “Zürih Şehrinin Yeni İmar Planı”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 10, Temmuz 1946, s. 386-389.
- 79- “Hollanda’da Rotterdam Şehrinin Yeni İmar Planı”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Cilt: 10, Temmuz 1946, s. 390.
- 80- “İsviçre Şehirlerinin Yakın Münakale İşletmeleri”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 14, Kasım 1946, s. 561.
- 81- *İstanbul Şehrinin Mali Durumu 1937-1942 (İstisari Komisyonun Müzakere Hakkında Ön Rapor)*, [as booklet], Belediye Matbaası, İstanbul 1951.
- 82- Gerhard Kessler, “Hikmet Somay ve Muhlis Ete İle Birlikte”, *İstanbul Belediyesi İktisat Müdürlüğünün Salahiyyet ve Teşkilatı Hakkında İstisari Heyetin Raporu*, Belediye Matbaası, İstanbul 1951.

Kaynaklar

Arşiv

Deutsche Nationalbibliothek - Deutsches Exilarchiv 1933-1945.

Kitaplar

BRÜGEL, Silke: *Ernst Reuter’in Türkiye’deki Yaşamı ve Katkıları*, Friedrich Ebert Stiftung, Wirtschaft und Gesellschaft, İstanbul 2000.

ÇELİK, Latif: *İkinci Dünya Savaşı’nda Almanya Saflarında Savaşan Türkistan Lejyonları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2015.

_____ : “Türkiye: Alman Akademisyenlerin Sığınma Limanı”, *Türkiye’de Alman İzleri*, Logophon Verlag, Mainz 2009.

İHSANOĞLU, Ekmeleddin: “Darülfünun”, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993.

KOCATÜRK, Utkan: *Atatürk'ün Üniversite Alanında Yapılacak Reformlara Dair Açıklamaları*, Atatürk Araştırma Enstitüsü, Cilt: 1, No: 1, Ankara, Kasım 1984, s. 9.

NEUMARKT, Fitz: *Zuflucht am Bosphorus - Deutsche Gelehrte, Politiker und Künstler in der Emigration 1933-1953*, Frankfurt/Main 1980.

_____ : *Ernst Reuter'i Anma Sözleri*, Deutsches Exilarchiv 1933-1945, 2 Haziran, Ankara 1986, s. 3.

MÖCKELMANN, Reiner: *İkinci Vatan Türkiye - Ernst Reuter'in Ankara Yılları*, Çev. Ahmet Arpad, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016.

WIEDMANN, Horst: *Die Deutschsprachige Akademische Emigration in die Türkei Nach 1933*, Frankfurt/am Main 1973.

Sözlü Mülakat

Latif Çelik, Enver Tandoğan Hirsch ile 21.06.2012 günü saat 14.00'de Würzburg Maritim Otel'de yapılan "*Babam Ernst Hirsch*" adlı özel mülakat.

Latif Çelik, Elizabeth Weber-Belling ile 21.06.2016 günü saat 12.00-16.00 arasında Krailling'deki evinde yapılan "*Türkiye: Benim Vatanım*" adlı özel mülakat.

Latif Çelik, Edzarth Reuter ile 24.02.2017 günü saat 10.00-13.00 arası Stuttgart Schlosgarten'de yapılan "*Babam Ernst Reuter ile Türkiye Günlerimiz*" adlı özel mülakat.

Latif Çelik, Cornelius Bischof ile 29.10.2016 günü Hamburg-Harburg'daki evinde saat 12.00-15.00 arasında yapılan "*Çorum'da Biz Almanlar*" adlı özel mülakat.

Latif Çelik, Baymirza Hayit ile 21.06.2003 günü saat 17.00-22.00 arası Köln'deki evinde yapılan "*Ben Bir Alman Subayı İken*" adlı özel mülakat.

Gazeteler

Birlik Gazetesi Ar., "Türkiye'de Alman İzleri", Almanya-Würzburg 2012-2017.

Integrationszeitung, "Deutsche Spuren in der Türkei", Almanya-Würzburg 2008.

Neue Ekonomi, "Alman Akademisyenlerin Türkiye Yılları", Almanya-Würzburg 2000.

Hürriyet Gazetesi, "Soykırım Tarihinde Yahudi Bilim Adamları", Almanya Frankfurt 2008.

Hürriyet Gazetesi, "Yahudi Doktorun Türkiye Yılları", Almanya, Frankfurt 1999.

İnternet Kaynaklar

www.mepanews.com/tarih/2673-birinci-duenya-savasi-umulmayan-can-kayiplari.html.

www.hurriyet.com.tr/yahudi-doktorun-turkiye-yillari-39104133.

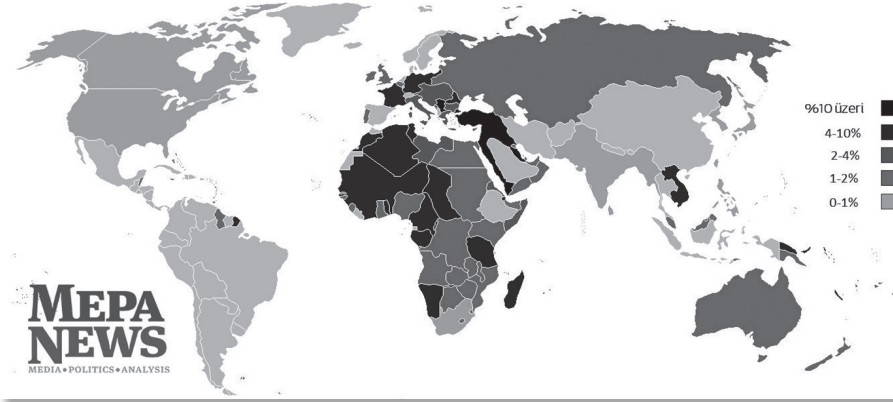
www.hurriyet.com.tr/soykirim-tarihinde-turkiye-ye-kacan-yahudi-bilim-adamlariyla-ilgili-tek-satir-yok-10523447.

www.milliyet.com.tr/-/hasan-pulur/yasam/magazinyazarde-tay/22.12.2008/1030950/default.htm.

www.sabah.de/gundem/2014/11/9/modernlesmeye-alman-katkisi-buyuk

Resimler

1. DÜNYA SAVAŞI'NDA YAŞANAN CAN KAYIPLARININ NÜFUSA ORANI

Resim-1:

Gerek toprak, gerekse insan unsuru açısından bakıldığında Birinci Dünya Savaşı'nın esas kaybedeninın Türkler olduğu fark edilmektedir.
(Resim: Mepa News)

Resim-2:

Ernst Reuter Türkiye'ye geldiği yıllarda
Magdeburg Belediye Başkanı idi.
(Resim: Mepa News)

Resim-3:

Ernst Reuter Siyasal Bilgiler Yüksekokulu öğretim üyeliği yaptığı yıllarda
Türk öğrencileri ile birlikte.
(Resim: Mepa News)

von Grund auf zu erneuernde Organisation der Muskinstitute als Berater beim Ministerium tätig war. Untersuchungen betreiben, die Grundlagen eines Kunststudiums vorbereiten und am Schluss seiner Bemühungen dem Ministerium einen Bericht einreichen. Kurz nach Vertragsunterzeichnung kehrte ich nach Ankara zurück. Zu jener Zeit übernahm ich die Geschäfte der Abteilung 'Schöne Künste', die mit der Abteilung für höheres Schulwesen verbunden war. Hindemith kam am 6. April 1935 nach Ankara. Gemeinsam begannen wir zu arbeiten."
 (ÜaT)

Nr. 6:
 Titelseite eines publizierten Vortrags über "Die Lösungsmöglichkeiten des Wohnungsproblems", den Ernst Reuter am 3.12.1943 vor der "Türkischen Ökonomischen Gesellschaft" (Türk Ekonomi Derneği) gehalten hat:

TÜRK EKONOMİ DERNEĞİ
 Konferanslar Serisi - 25

Mesken Meselesinin Hal Çareleri

KONFERANSI VEREN:
Prof. E. REUTER
 Siyasal Bilgiler Okulu
 Şehirlik Profesörü

Kişisel ve Matbaacılık T. A. Ş.
 1 9 4 6

Nr. 7:
 Titelseite eines Heftes der 'Istanbul Schriften' (Istanbul Yazıları) und Verzeichnis der bis 1945 erschienenen Hefte

244

Resim-4:

Ernst Reuter'in konut sorununun çözümü ile ilgili konferansını konu alan "Istanbul Yazıları" adlı kitabın kapağı (Resim: Mepa News)

Kültürlerarası Diyalog ve Anlayış İçin Ernst Reuter Girişimi

Ernst Reuter Initiative
 für Dialog und Verständigung zwischen den Kulturen

Resim-5:

Türk-Alman ilişkilerinde önemli izleri bulunan Ernst Reuter her iki ülke ve kültür için de saygı duyulan ve "Kültürler arası diyaloga" isim veren bir entellektüel olarak bilinir. (Resim: www.tuerkei.diplo.de)

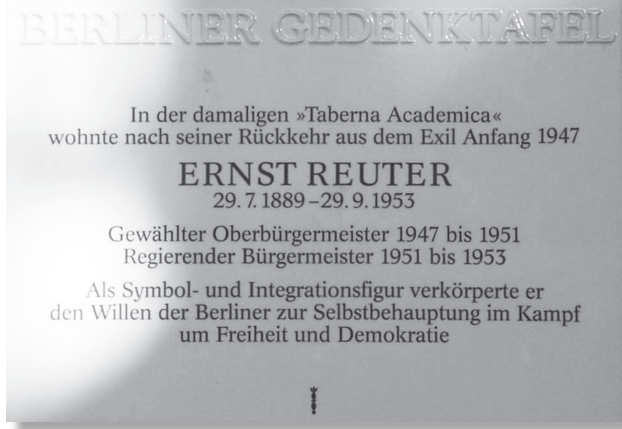

Resim-6:

Almanya'ya döndükten sonra Berlin Belediye Başkanlığı'na aday olduğunda Vorwärts Gazetesi'nin "Bir Türk Bize Belediye Başkanlığı Mı Yapacak?" konulu manşet haberi. (Resim: Mepa News)

Resim-7:
Ernst Reuter'in
Türkiye yıllarının son şahidi
oğlu Edzart,
çocukluğunu dolu dolu
geçirdiği Ankara yılları ile
babasından arda kalan
hatıraları
Stuttgart Schlossgarten Otel'de
kendisinden canlı olarak dinledik.
(Resim: Latif Çelik)

Resim-8:
Almanya'nın birçok yerinde izleri
bulunan Ernst Reuter ile ilgili
kitabede sembol ve entegrasyon figürü
olarak özgürlük ve demokrasi
mücadelesinde
Berlin'lilerin iradesi temsili olarak
belirtiliyor.

Hanna und Ernst-Reuter auf der Rückfahrt von der Türkei im November 1946

Resim-9:
Ernst Reuter'in
Türkiye'de 12 yıl süren sürgün dönemi
sonunda ülkesine geri dönerken
eşi Hanna ile çektiği son resim.
(Resim: Mepa News)